

22 maart 1967

52e jaargang, no. 2585

verschijnt wekelijks

### Geen hoera

#### COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

#### REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

#### ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.



#### COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

#### SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

### INHOUD

Geen hoera ..... 311

#### *Prof. Dr. J. Wemelsfelder:*

Rente en kosten bij Van der Schroeff c.s. .... 312

#### *Prof. Dr. J. Horring:*

Hoe verder met het E.E.G.-landbouwbeleid? (II) ..... 315

#### *J. Varkevissier:*

De banken en de inflatie, met een naschrift van Drs. L. F. van Muiswinkel ..... 318

Ontwikkelingskroniek ..... 321

#### Ingezonden stuk:

*F. Muller:* De inkomensverdeling en de spaarquote, met een naschrift van Ir. T. van Tol ..... 325

#### Boekbespreking:

A. Michelson: *L'essor économique de la Russie avant la guerre de 1914* (bespr. door P. Krug) ..... 327

#### *Drs. R. L. Boissevain:*

Geld- en kapitaalmarkt ... 328

Notitie ..... 317

Mededelingen voor econo-  
misten ..... 329

ZO'N vijf à tien jaar geleden was het enthousiasme voor de Europese zaak groter dan nu. Men was nog niet de lange weg gegaan van langdurige en moeizame onderhandelingen, nachtelijke marathonzittingen, ingewikkelde economisch-technische geschilpunten, package deals en compromissen. Het begrip Europa stond toen in dezelfde geur van heiligheid als het begrip doelmatigheid vandaag. Het was heel eenvoudig; je was er (bijna) allemaal zonder meer voor. Wij weten nu wel beter; natuurlijk zijn wij nog allen pro-Europa, maar in vele, onoverzichtelijke gradaties. Eén ding is wel duidelijk: doelmatigheid is mooi, maar het zijn politieke visie en politieke keuze die aangeven waar wij die doelmatigheid mogen gaan toepassen. Komt het „hoe” niet logischerwijs pas na het „wat”?

Waar ons tien jaar geleden een toch min of meer idealistische visie voor ogen stond, is het „wat” van de Europese integratie, meer nog van de gehele internationale samenwerking, er langzamerhand helaas een geworden van het eigenbelang. Heel duidelijk is dat nu weer te merken aan het verloop van de Kennedy-ronde. Een van de onderhandelingsgrondslagen was destijds dat de ontwikkelde landen alle krachten zouden inspannen om hinderpalen voor de export uit ontwikkelingslanden uit de weg te ruimen *zonder daarbij een evenredige tegenprestatie te verwachten*. Wyndham White, de Directeur-Generaal van het G.A.T.T., heeft zelfs het leveren van een bijdrage tot de oplossing van de handelsproblemen van de ontwikkelingslanden als een van de voornaamste doeleinden van de Kennedy-ronde gekwalificeerd.

Het gaat er evenwel steeds meer op lijken dat er met het belang van de ontwikkelingslanden in het komend resultaat van de Kennedy-ronde nauwelijks rekening zal zijn gehouden. Volgens het lid van de Europese Commissie de heer Rey, sprekend voor het Europese Parlement, zullen o.a. het vraagstuk van de voedselhulp en het probleem van de economische betrekkingen tussen Noord en Zuid voorlopig onopgelost blijven. Maar het was volgens hem ook niet de bedoeling dat de Kennedy-ronde zozeer hiervoor een oplossing zou bieden; deze zaken zouden aan de orde moeten komen op de tweede Wereldhandelsconferentie, welke volgend jaar in New Delhi zal plaatsvinden. „Aan de orde komen”, jawel; maar wat voor concrete resultaten zal dat inhouden? Net zoveel als van de eerste UNCTAD-zitting? Als dat zo is, dan is de strekking van de hierboven gecursiveerde zinsnede even declaratoir als het Verdrag van München.

Hoe gevaarlijk het is dat de politiek van het internationale eigenbelang steeds meer de ontwikkelingsproblematiek doordrenkt, blijkt wel uit enige zojuist door de Voorlichtingsdienst van de Europese gemeenschappen verstrekte cijfers. De wereldexport is in de periode 1953-1964 met gemiddeld 6,3 pCt. per jaar toegenomen, de export van de ontwikkelingslanden slechts met 3,4 pCt. Weliswaar voegt de voorlichtingsdienst er trots aan toe dat hun uitvoer naar de E.E.G.-landen met meer dan die 3,4 pCt. is toegenomen, nl. met gemiddeld 5,1 pCt. per jaar, maar verzuimt daarbij te vermelden dat ook de export van de E.E.G.-landen met veel meer dan die 6,3 pCt. per jaar is gestegen. Blijkens de jongste editie van de *Basisstatistieken van de Gemeenschap* zijn zowel de E.E.G.-import als -export in de periode 1958-1965 meer dan verdubbeld <sup>1)</sup>.

Er is dus helaas weinig reden tot juichen wat de positie van de ontwikkelingslanden betreft. Tot een beter begrip van deze problematiek zal hopelijk de nieuwe *E.-S.B.*-rubriek bijdragen, de *Ontwikkelingskroniek*, welke in dit nummer voor het eerst is opgenomen en met een frequentie van drie à vier maal per jaar zal verschijnen.

DR

<sup>1)</sup> Wel zegt de Voorlichtingsdienst dat het aandeel van de ontwikkelingslanden in de E.E.G.-export is gedaald van 43,5 pCt. in 1953 tot 30,5 pCt. in 1964.

# Rente en kostprijs bij Van der Schroeff c.s.

## Inleiding

OVER het feit dat de interest op de een of andere wijze een deel van de kostprijs vormt, bestaat er langzamerhand wel eenstemmigheid. Bijna dezelfde eenstemmigheid vindt men bij het beantwoorden van de vraag hoe hoog het interestbedrag moet zijn dat men, met name bij het gebruik van eigen vermogen, moet incalculeren.

Men kan stellen dat in het algemeen in de Nederlandse literatuur de gedachte wordt aangehangen dat die interestvoet als kostenfactor moet worden ingecalculeerd, die geldt voor risicoloze investeringen of — zoals het in het algemeen met een fraaie zinsnede wordt aangeduid — dat die interestvoet wordt gebruikt die geldt voor „goudgerande waarden”. Wij vinden deze gedachtengang terug, om een willekeurige greep te doen, bij Van der Schroeff: *Kosten en Kostprijs* (5e druk, blz. 104); J. L. Mey: *Theoretische Bedrijfseconomie* (8e druk, blz. 122); R. Slot: *Elementaire Bedrijfseconomie* (blz. 28); H. Willems: *De financiële structuur en de vermogenskosten in de investeringsplanning en de kostprijsberekening* (blz. 162) e.a.

Aangezien het werk van Van der Schroeff in Nederland wel zo'n beetje als „het” standaardwerk wordt beschouwd, en menig student er zijn wijsheid uit put, zullen wij in verband met hogere genoemd onderwerp hierop vooral onze aandacht concentreren.

De argumenten die voor de zoëven genoemde interestnorm naar voren worden gebracht, kunnen enigszins van accent verschillen, maar in het algemeen wordt het volgende gesteld: Van der Schroeff brengt naar voren dat men een scherp onderscheid moet maken tussen enerzijds ondernemersinkomen als risicopremie en anderzijds de kosten voor het beschikbaar stellen van het vermogen. De risicopremie komt uiteraard boven de kosten voor het beschikbaar stellen van vermogen. Die kosten worden dan gevormd door de interest op de risicoloze beleggingen.

De argumenten van J. L. Mey ten gunste van genoemd standpunt komen eigenlijk op hetzelfde neer. Stelt men immers aan het begrip kosten de eisen van onvermijdbaarheid, voorzienbaarheid en kwantificeerbaarheid dan kan ten aanzien van de alternatieve opbrengst op het eigen vermogen van een onderneming met zekerheid worden gesteld dat deze opbrengst de opbrengst is die men bij belegging in „goudgerande waarden” zou verkrijgen. Alles wat daarboven gaat is onzeker en vormt dus geen kosten maar winst.

## Nieuwere ontwikkelingen

De vraag rijst of de hierboven weergegeven gedachtengang in het licht van de moderne ontwikkeling van theorie en praktijk houdbaar is. Wat de ontwikkeling van de

theorie betreft moet de aandacht worden gevestigd op de vooral uit Amerika geïmporteerde theorie met betrekking tot de selectie van investeringsprojecten. In deze theorie ligt de nadruk op het feit dat enerzijds de investeringsfondsen schaars zijn en anderzijds die investeringsprojecten moeten worden geselecteerd die de ondernemer een zo groot mogelijke winst bezorgen.

Een van de kernvragen die hierbij moet worden opgelost, is het vraagstuk van de zgn. kritische rentabiliteit. De kritische rentabiliteit zou kunnen worden omschreven als de minimum rentabiliteit waaraan een bepaalde investering *minstens* moet voldoen en die zodanig is gekozen dat de positie van de aandeelhouders op langere termijn niet verslechtert. De investeringsprojecten moeten immers zo worden gekozen dat de aandeelhouders er bij voorkeur beter van worden en in geen geval slechter. Wanneer bij de selectie van investeringsprojecten de rentabiliteit minstens voldoet aan het criterium van de kritische rentabiliteit in de zin van de zoëven gegeven definitie, wordt de positie van de aandeelhouders op de meest doeltreffende wijze gediend.

Diverse pogingen zijn gedaan om het begrip „kritische rentabiliteit” in een model te „vangen”. Wij denken aan de publikaties van Myron J. Gordon, Solomon, Friedland, Modigliani, Merret en Allen Sijkes e.a. Het moet, n.o.m., toch wel als een ommissie worden beschouwd dat Van der Schroeff in zijn vijfde „geheel nieuw bewerkte druk” van zijn *Kosten en Kostprijs* zwijgt over deze ontwikkeling. Het lijkt ons dáárom een ommissie omdat het beoordelen van investeringsprojecten op hun rentabiliteit een bijzondere vorm van kostenrekening is, zodat het een normaal onderdeel van een standaardwerk over kostenrekening zou kunnen zijn.

Het lijkt ons dat deze ommissie bovendien ook dáárom het signaleren waard is omdat men er met Van der Schroeff's interestbegrip niet uit komt indien men tot een rationeel investeringsbeoordelingsbeleid wil komen. Indien men bij het beoordelen van investeringsprojecten immers geen rekening zou houden met het in verband met de positie van de aandeelhouders gewenste dividend en zou uitgaan van de interest op „goudgerande waarden” als criterium voor de kritische rentabiliteit, kunnen verschillende moeilijkheden ontstaan.

Allereerst zou men de band met de financieringsmogelijkheden verbreken. Bij deze lage calculatievoet zal een grote vraag naar op papier berekende „rendabele” investeringsmogelijkheden bestaan zonder dat er voldoende fondsen zouden zijn om alle als zgn. „rendabel” gekwalificeerde fondsen te financieren. Nu zou men kunnen stellen dat dit op zich zelf niet zo rampzalig behoeft te zijn. Men kan immers beginnen met de meest rendabele projecten goed

(I.M.)

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico: aandelen

te keuren. Vervolgens de minder rendabele projecten enz. tot de in beginsel voor financiering beschikbare fondsen en eventueel verkrijgbare middelen zijn uitgeput. Alle overige projecten vallen af zodra de fondsen zijn verbruikt. Dit kan echter niet omdat men daarmee andere moeilijkheden schept. Dat blijkt duidelijk wanneer men nagaat hoe de volgorde van aantrekkelijkheid van de projecten tot stand komt wanneer men bij de selectie uit mogelijke investeringsprojecten gebruik maakt van de zgn. „contante-waardemethode”.

Deze methode komt — zoals bekend — hierop neer dat van een bepaald project de toekomstige netto opbrengsten met behulp van de kritische rentabiliteit worden verdisconteerd. De aldus gevonden contante waarde van de toekomstige opbrengsten van dat project worden dan vergeleken met het bedrag van de investering. Is het verschil tussen contante waarde en investeringsbedrag positief dan is de investering acceptabel. Hoe groter nu het verschil, hoe aantrekkelijker uiteraard het project. Op deze manier kan men dus een rangorde van aantrekkelijkheid van projecten opstellen. De moeilijkheid is echter dat wanneer men de kritische rentabiliteit „kunstmatig” laag maakt en dus bijv. gelijk zou maken aan Van der Schroeffs „goudgerande waarden”-interest, de volgorde van de aantrekkelijkheid van de investeringsprojecten ook verandert. Dit is begrijpelijk omdat deze volgorde van aantrekkelijkheid van de investeringsprojecten met het disconteringsprocédé samenhangt. Dit kan het beste met een eenvoudig voorbeeld worden verduidelijkt.

Indien men bijv. uitgaat van een disconteringsvoet van 0 pCt. vindt men de contante waarde van de netto opbrengsten van een project door deze zonder meer op te tellen. Ieder bedrag krijgt als het ware een zelfde „gewicht” in de discontering. Is de disconteringsvoet echter 10 pCt. dan wordt de netto opbrengst van een project in het eerste jaar vermenigvuldigd met de factor 0,9, in het tweede jaar met de factor 0,75 enz. Hoe lager nu de discontovoet wordt genomen, hoe sterker deze dus werkt *ten gunste* van projecten met lage opbrengsten in de beginperiode van het project en relatief hoge opbrengsten na verloop van tijd. Deze discontovoet werkt dan uiteraard *ten nadele* van projecten waarvan het netto opbrengstenverloop het tegengestelde beeld vertoont. In ieder geval selecteert een kritische rentabiliteit die te laag wordt genomen op een onjuiste wijze uit, zulks ten nadele van de onderneming. Van der Schroeffs „goudgerande waarden”-interest zou hier in ieder geval te kort schieten en tot foute beslissingen leiden.

Natuurlijk mag men hier niet als tegenargument naar voren brengen dat het bij het opzetten van een nieuw productieproces om een éénmalige zaak gaat. De kosten-calcuatie moet voortdurend een „check” vormen op de doeltreffendheid, in economisch opzicht, van de productie. Bovendien mag het natuurlijk niet voorkomen dat de specialisten van de financiële afdeling tot andere beleidsaanbevelingen zouden komen dan de specialisten van de kostprijsafdeling.

Wij kunnen het bovenstaande ook nog op een andere

manier stellen. Het kiezen van een te lage interestvoet als kostenfactor heeft tot gevolg dat er een te grote voorkeur ontstaat voor kapitaalintensieve projecten. Een eenvoudig, gechargeerd en gestileerd, voorbeeldje kan dit verduidelijken. Wij nemen aan dat er twee projecten zijn die onderstaande kosten en opbrengsten hebben:

	Project A	Project B
Vermogenskosten (norm: interest op „goudgerande waarden”)	300	100
Overige kosten .....	100	350
Totaal .....	400	450
Opbrengsten .....	800	800
Winst .....	400	350

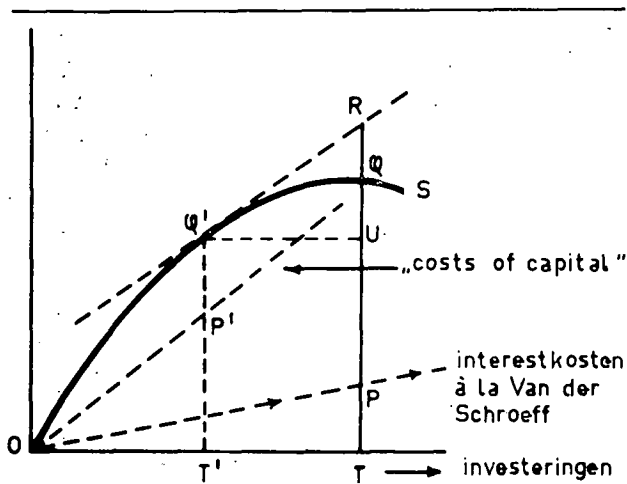
In deze voorbeeldjes is project A het kapitaalintensieve project en project B het kapitaalextensieve project. Als interestnorm is de „Van der Schroeff-norm” genomen. Project A is hierdoor aantrekkelijker dan project B. Verdubbelt men nu de vermogenskosten zodat hierin, naar wij bij wijze van hypothese aannemen, ook het gewenste dividend voor aandeelhouders is verdisconteerd, dan wordt project B het meest rendabele project (met andere woorden: wij gebruiken de „costs of capital” als vermogenskosten).

Nu is Van der Schroeff naar onze mening niet consequent, wanneer hij op blz. 93 van zijn boek kritiek uitoefent op hen die geen interest als kostenfactor incalculeren. Hij schrijft daar: „In het algemeen kan worden gezegd dat het verwaarlozen van de rente tot een berekening van kosten en kostprijs leidt die niet langer een betrouwbaar gegeven wordt voor de doelmatigheid van de productie, noch ten aanzien van de verschillende werkmethode zoals van machine en handenarbeid, noch voor het beoordelen van onderdelen van de productie”. Dezelfde bezwaren gelden echter ook tegen de interest die als kostenfactor gebaseerd is op de interest voor „goudgerande waarden”.

#### Rentekosten en prijszetting

Er is nóg een punt dat niet onbelangrijk is. Indien wij het goed begrepen hebben, vindt Van der Schroeff de hoofdfunctie van de „kostprijs” het vormen van een steunpunt voor de verkoopprijs. Voor zover het erom gaat vast te stellen of te controleren, of op langere termijn een bepaald produkt een zodanige prijs heeft dat het op langere termijn in productie kan worden gehouden, gelden dachten wij de zelfde overwegingen zoals deze hierboven zijn weerge-

geven. Er is echter méér: het komt ons voor dat, indien men de rente op „goudgerande waarden” in de kostprijs opneemt, men tot een onjuiste beleidsbeslissing moet komen met betrekking tot de vaststelling van de juiste produktie-omvang en prijs onder monopolistische omstandigheden. Wie dit niet voetstoots wil aannemen en een en ander graag in een grafiek ziet uitgebeeld, kan onderstaande grafiek nader bezien om dit te constateren.



Het is de bekende grafiek die men in elk elementair leerboek aantreft. Langs de X-as is de omvang van de investeringen afgezet (wij nemen aan dat de produktie afhankelijk is van de investeringen, en de marktprijs weer afhankelijk van de omvang van de produktie). De lijn  $OQ^1QS$  geeft de totale opbrengsten weer. De bij de investering behorende totale interestkosten à la Van der Schroeff worden voorgesteld door de lijn  $OP$ . De ondernemer die naar maximalisering van het verschil tussen totale opbrengsten en totale kosten (in dit geval totale interestkosten) streeft, zal een hoeveelheid kapitaal  $OT$  investeren wanneer hij de interest à la Van der Schroeff als kosten incalculeert. Immers, bij een investering  $OT$  is dit verschil tussen totale opbrengsten ( $QT$ ) en totale interestkosten ( $PT$ ) maximaal en wel gelijk aan  $QP$ .

Zou hij daarentegen de „costs of capital” als uitgangspunt aannemen, die aangegeven worden door het verloop van lijn  $OP^1$ , dan is bij een investering  $OT^1$  het verschil tussen totale opbrengsten en totale interestkosten maximaal en wel  $Q^1P^1$ . Wij kunnen echter de revenuen voor de vermogensbezitter niet vergelijken door de opbrengsten bij een investering  $OT^1$  te vergelijken met de opbrengsten bij een investering  $OT$ . Wij moeten er immers rekening mee houden dat, wanneer er een bedrag  $OT^1$  wordt geïnvesteerd, er een bedrag  $T^1T$  over is dat voor alternatieve investeringsdoeleinden beschikbaar is. De alternatieve opbrengst van deze investering is niet de interest

op „goudgerande waarden”, doch de opbrengst die wordt verkregen met investeringen van een zelfde risicograad. Met de investering  $T^1T$  ( $= Q^1U$ ) wordt dus een extra bedrag verkregen dat gelijk is aan  $RU$ .

De totale opbrengst met een investering  $OT$  (uitgaande van interestkosten gebaseerd op de „costs of capital”) is dus  $UT + RU = RT$ . Gaat men uit van het rentekostenbegrip van Van der Schroeff dan komt men slechts tot een opbrengst van  $QT$ . In dit geval komt men dus tot een onvoordelige beleidsbeslissing.

#### Algemene opmerkingen

HET lijkt nuttig om nog even terug te komen op de inleiding, waarin werd gesteld dat, althans volgens Van der Schroeff, Mey e.a., alles wat boven de „goudgerande” interest uitkomt een soort residu of liever een toevallig „surplus” is. Het komt ons voor dat dat niet helemaal in overeenstemming is met de moderne ontwikkeling. In een goede bedrijfsplanning worden ook de omvang van de winst en de omvang van het dividend gepland. Het beleid richt zich er op om een bepaald dividend in ieder geval te behalen. De dividendstabilisatie is zo ingeburgerd dat deze een deel vormt van de minimum verwachtingen van de aandeelhouders. De ondernemer moet hiermee in zijn beleid rekening houden.

Men kan zelfs betogen dat, indien men per se wil vasthouden aan de gedachte van J. L. Mey dat kosten onvermijdbaar, voorzienbaar en kwantificeerbaar moeten zijn, men ten aanzien van de „costs of capital” kan stellen dat deze „tot op zekere hoogte” onvermijdbaar, voorzienbaar en kwantificeerbaar zijn. Men moet immers in aanmerking nemen dat deze drie criteria nimmer rigide kunnen worden toegepast. Wanneer wij bijv. de capaciteitskosten bij „normale” bezetting calculeren dan kan men ook hiervan stellen dat deze slechts „tot op zekere hoogte” aan de drie criteria voldoen. Het begrip „normale bezetting” is echter, ondanks de vele subjectieve onzekerheden waarmee het is behept, algemeen geaccepteerd in de opvattingen van Van der Schroeff, J. L. Mey c.s. Het is niet duidelijk dat de rekkelijkheid die ten aanzien van een begrip als dat van de „normale bezetting” geldt, niet zou mogen worden toegepast op het interest-kostenbegrip.

Natuurlijk verliest men een stuk zekerheid wanneer men de Van der Schroeff-interestnorm inruilt tegen de norm die uitgaat van de gedachte van de „costs of capital”, al was het alleen al vanwege de ruzies die men kan maken over het meest geschikte „model” waarmee men de „costs of capital” wil trachten te „voorspellen” en te „kwantificeren”. Men wint er echter mee dat men tot een méér verantwoorde economische analyse komt.

Er is nog een tweede prijs die moet worden betaald. Het hierboven gehanteerde begrip lijkt ongeschikt voor de winstbepaling. Men behoeft dat echter niet als een drama te zien. Het kan er op wijzen dat wij niet moeten proberen om een theorie van „de kostprijs” te geven. Wat het laatste betreft, wijst de ontwikkeling van Van der Schroeffs standaardwerk erop dat de auteur geen keihard dogmaticus wil zijn en bereid is om water in de Limpergiaanse wijn te doen. De vraag rijst echter, of er nog niet wat meer water in deze wijn zou moeten en of er in de eerstvolgende druk niet méér nuanceringen moeten worden aangebracht dan thans reeds — in vergelijking tot vorige drukken — het geval is geweest.

Leende.

J. WEMEËLSFELDER.

**Kennen uw kennissen  
„E.-S.B.” al?**

VRAAG EENS PROEFNUMMERS AAN.

# Hoe verder met het E.E.G.-landbouwbeleid?

## II. Zwakke plekken en verbeteringen

**I**N aansluiting aan het in het voorgaande artikel <sup>1)</sup> gegeven schema van de voornaamste karaktertrekken zal thans worden nagegaan waar in opzet of toepassing zwakke plekken in de markt- en prijspolitiek kunnen worden geconstateerd en welke verbeteringen kunnen worden aangebracht. Hierbij wordt uitgegaan van het volledige behoud van de nagestreefde doeleinden. Voorts wordt aangenomen dat de overeengekomen gemeenschappelijke prijzen voor de producenten niet worden aangetast. De onvolkomenheden in de regelingen en de wrijvingen met nationaal afwijkende maatregelen, gedurende de overgangperiode ondervonden in het intra-verkeer, blijven hierbij buiten beschouwing, daar deze met het einde van de overgangperiode toch zullen wegvallen.

### Meer uitzonderingen van directe toeslagen bij handhaving van het stelsel van inkomenssteun via marktprijzen

**H**ET verschil tussen een stelsel van toeslagen (of „deficiency payments” voor degenen die beter Engels verstaan) en steun via marktprijzen is in economisch opzicht minder groot dan veelal wordt gedacht. De productie-omvang zal in beide gevallen gelijk zijn, want de prijzen voor de producenten blijven immers even hoog. Alleen het verbruik zou groter kunnen zijn, maar dit is sterk afhankelijk van de verdeling van de extra belastingdruk nodig voor de financiering van de toeslagen. Het verzet van Engeland op dit punt zit in hoofdzaak niet in het feit dat de rond f. 2 mrd. aan prijsverhoging op import door de Britse verbruikers moet worden betaald, maar dat dit bedrag niet in de Britse Schatkist terecht komt. Het zal volgens de geldende regeling grotendeels in het Landbouwfonds van de E.E.G. verdwijnen of rechtstreeks aan producenten van landbouwproducten uit de leden-landen, die geen invoerheffing behoeven te betalen, ten goede komen. Dat de Engelsen op een herziening van deze regeling aandringen is dus wel begrijpelijk en m.i. ook redelijk.

Handhaving van het stelsel van steun via marktprijzen betekent evenwel niet dat er niet meer gevallen kunnen zijn om een uitzondering te maken dan thans het geval is. Een dergelijk geval is m.i. boter. Evenals voor het verwante produkt olijfolie geldt, zou ook voor boter een toeslag uit het Landbouwfonds moeten worden gegeven. De eenvoudige reden is dat bij een E.E.G.-boterprijs op basis van de overeengekomen gemeenschappelijke melkprijs de boter uit de binnenlandse E.E.G.-markt dreigt te worden geprijsd. Alleen de weg van een sterk verliesgevend export met grote subsidies staat dan nog open met al de narigheid van marktverstoring elders. Natuurlijk moet de vraag aan de orde komen of dan de melkproduktie eigenlijk niet te groot is en zo ja, hoe deze binnen de economische perken kan worden gehouden. Deze vraag komt in dit

artikel verderop aan de orde. Voorlopig zitten we met het botervraagstuk.

Bij de olijfolie zat de gedachte voor, de E.E.G.-marktprijs ervan af te stemmen op de marktprijzen van andere spijsoliën, waarbij het huidige verbruik dan ongeveer gelijk zou moeten blijven. Een dergelijke gedachtengang lijkt mij voor boter ook voor de hand te liggen. Zoals de zaken nu liggen, blijft de margarineprijs gelijk en wordt de boterprijs (vooral in ons land) flink verhoogd. In plaats van een E.E.G.-boterprijs van f. 6,70 per kg zou het m.i. veel aantrekkelijker zijn deze te houden op bijv. f. 5,70 per kg zolang de overschotsituatie blijft voortduren. Een toeslag op een industrieel produkt als boter lijkt ook zonder veel rompslomp goed uitvoerbaar.

### Naar vaste invoerheffingen, althans weinig wijzigingen

**H**OE aantrekkelijk stabiele prijzen ook voor de producenten mogen zijn, uit het gezichtspunt van de internationale handel hebben telkens in hoogte veranderende invoerheffingen grote nadelen. In de eerste plaats zijn het kunstmatige onzekerheden tussen aankoop- en verkoopprijs die de normale gang van zaken belemmeren voor de bonafide handel. Speculatieve transacties — om van fraude niet te spreken — worden gestimuleerd, waarvan uiteindelijk de tol door de verbruiker of belastingbetaler moet worden betaald. In de tweede plaats — en dat is nog veel belangrijker — leiden stabiele prijzen licht tot een grote mate van isolatie met het buitenland. Bij een vast invoerrecht blijft er een vaste verhouding met de invoerprijs, terwijl deze laatste zelfs primair van betekenis is. Bij een autonoom bepaalde interne prijs is deze daarentegen primair en wordt de band tussen invoerprijs en interne prijs doorgesneden. De buitenlandse prijsverhoudingen kunnen dus de binnenlandse prijsverhoudingen van de verschillende landbouwproducten niet meer rechtstreeks beïnvloeden. Dit kan schadelijk zijn door het achterwege blijven van verschuivingen in de productie, die in internationaal verband voor de eigen economie voordelig zouden zijn. Dit kan weliswaar verholpen worden door bij de autonome prijsstelling rekening te houden met deze tendenties buiten de grenzen, maar het vraagt een beslissing tegen allerlei weerstand in.

Nog evidenter is het nadeel van de prijsstabilisatie voor elk afzonderlijk produkt (zoals het geval is) voor het meest economische verbruik bij invoerproducten, die onderling vervangbaar zijn. Dit verschijnsel neemt in het bijzonder bij de voedergranen grote afmetingen van financiële aard aan. De voederwaarde bijv. van gerst en maïs is vrijwel even groot, terwijl de vastgestelde E.E.G.-richtprijs ook vrijwel gelijk is. Daar gerst en maïs evenwel beide ook nog voor andere (industriële) doeleinden worden gebruikt en

<sup>1)</sup> Zie *E.-S.B.* van 15 maart 1967, blz. 288-290.

de oogsten variëren, komen in het internationale verkeer vrij grote onderlinge prijsafwijkingen voor, die wel f. 5 per 100 kg kunnen bedragen. Stel, dat bij invoer gerst tijdelijk f. 5 per 100 kg minder kost dan de in prijs gelijk gebleven maïs. Hiervan merkt de binnenlandse verbruiker niets, daar de heffing op gerst prompt met f. 5 per 100 kg wordt verhoogd, zodat deze geen aanleiding heeft zoveel mogelijk maïs door gerst in het rantsoen te vervangen. Nationaal-economisch gezien zou dit echter stellig zeer voordelig zijn en bovendien zou dit bijdragen tot een evenwichtsherstel op de wereldmarkt, waar immers gerst tijdelijk relatief overvloedig wordt aangetoed.

Men krijgt wel eens de indruk dat „Brussel” meer en meer in de ban is geraakt van het stelsel van de variabele invoerheffingen en restituties. Aanvankelijk was het alleen de bedoeling dit stelsel toe te passen voor de granen en de uit granen geproduceerde producten (inclusief dierlijke producten), benevens zuivelproducten. Aanvankelijk dacht men voor rundvlees, groenten en fruit te volstaan met ad valorem invoerrechten. Naderhand zijn daar toch nog aanvullende variabele heffingen bij gekomen. Vrijwel alle landbouwproducten tot de eerste graad van bewerking zijn thans in het net van de variabele invoerheffingen en restituties gevangen.

De bekoring van een technisch-organisatorisch mooi sluitend stelsel met vrijwel stabiele prijzen heeft waarschijnlijk de ogen enigszins verblind voor het opmerken van de economische feiten ervan. De omstandigheden kunnen zodanig zijn, dat deze economische gebreken als het kleinste kwaad mee in de koop moeten worden genomen. Ik ben daarvan niet overtuigd voor alle producten en ook niet wat betreft de strengheid waarmee dit stelsel wordt toegepast. Waarom kunnen bijv. voor een produkt als aardappelen wel prijsschommelingen van 25 pCt. worden verdragen en moeten de prijsschommelingen van granen per se beperkt blijven tot enkele procenten? In Nederland werden vroeger ook grotere prijsschommelingen getolereerd, waarbij dus de heffingen veel minder vaak behoeften te worden gewijzigd. In Zweden wordt voor voergranen zelfs een afwijking van de richtprijs van 15 pCt. naar boven en 15 pCt. naar beneden toegestaan, met als gevolg dat slechts enkele keren per jaar een wijziging in de heffingen (en restituties) nodig is. Deze richting moet het m.i. ook in de E.E.G. op: hoe minder wijzigingen in de heffingen hoe beter, en het best van allemaal is: vaste heffingen. Hierbij lijkt het mij voor voergranen gewenst een uniforme heffing vast te stellen om onszelf wat het verbruik betreft niet langer economisch te misleiden en daardoor groot geldelijk nadeel te berokkenen aan de eigen economie.

Het is buiten kijf dat er zulke grote en heftige prijsschommelingen op de internationale markt van sommige producten (maar lang niet alle, bijv. tarwe) voorkomen dat deze tot op zekere hoogte (maar niet zo minutieus als in de E.E.G.) moeten worden gedempt ter wille van vermindering van verstoring in de produktie, zowel als ter beveiliging van inkomen in de landbouw. De vermindering van het strikte handhaven van vaste prijzen door veelvuldig en prompt wijzigen van invoerheffingen en restituties zal op zichzelf al bijdragen tot vermindering van de grootte van de prijsschommelingen op de wereldmarkt. Het kwaad wordt echter pas in de wortel aangetast bij internationale prijsstabilisatieregelingen voor landbouwproducten, waarbij de nationale landbouwpolitiek van de export- zowel als van de importlanden mede in het overleg worden betrokken.

De E.E.G. heeft voorstellen van deze strekking gedaan. Dit lijkt om vele redenen een goede zaak, maar tevens zou dit een grote bijdrage kunnen leveren om van het ingewikkelde, de internationale handel sterk storende en economisch bedenkelijke, stelsel van de *variabele* heffingen geheel af te komen. De E.E.G.-voorstellen voor internationale referentieprijzen lijken aanvaardbaar. Het gaat erom doeltreffende maatregelen te nemen opdat deze prijzen effectief als *bodem* in de internationale markt gaan functioneren. Het zal stellig heel wat voeten in de aarde hebben om tot deze gewenste internationale goederenregelingen te komen. Moeilijkheden zijn er te over, maar doorslaggevend is naar mijn gevoelen de politieke wil om de regeling tot stand te brengen. In elk geval verdient deze zaak van de Nederlandse regering alle steun.

#### Uitsluitend restituties, geen verkapte of open subsidies bij export

OFFICIEEL wordt enkel gesproken van variabele heffingen en restituties. Gedeeltelijk is dat ook juist, nl. waar herexport van het betreffende produkt (of hetzelfde produkt van binnenlandse oorsprong) als zodanig of in bewerkte vorm (zelfs als dierlijk produkt) plaatsvindt. Bij de dierlijke graanproducten (eieren, kippen- en varkensvlees) mag dan wel scherp gelet worden op de omzettingcoëfficiënt van graan in eieren en vlees. De voorzitter van het Produktschap voor Plumvee en Eieren deelde onlangs publiekelijk mede dat thans uit hoofde van de hantering van een veel te ruime coëfficiënt 30 cent per kg kippevlees teveel wordt gegeven bij eventuele invoer. Daaruit volgt dat ook 30 cent teveel gerestitueerd wordt, hetgeen dus als een extra exportsubsidie kan worden aangemerkt.

Voor een aantal producten (bijv. zuivelproducten) kan met recht helemaal niet worden gesproken van restitutie, daar er niets terug te geven valt. Weliswaar moet bij invoer van zuivelproducten ook een heffing worden betaald, maar voor producten met een exportsurplus heeft de invoerheffing een secundaire betekenis en is de „restitutie” primair een regelrechte exportsubsidie. Het is niet duidelijk of hierbij soms bewust de gedachte heeft voorgezet dat weliswaar de landbouw beschermd moet worden, maar dat hierbij de mate van bescherming onafhankelijk van de deficit- of surpluspositie van de betreffende producten moet zijn. Waarschijnlijk is deze praktijk alleen maar een gevolg van de keuze voor het autonome prijspeil met zijn daarbij passende prijsluizen bij in- en uitvoer. Overigens is er in de praktijk ook geen sprake van een evenredige

(I.M.)



maté van bescherming. Immers, in dat geval zouden de E.E.G.-prijzen van de verschillende produkten procentueel ongeveer evenveel boven de invoer- en uitvoerprijzen moeten liggen. De interne prijzen worden juist autonoom vastgesteld zonder blijkbaar veel op de wereldmarktprijzen te letten.

Uitvoersubsidies verstoren de internationale prijsvorming, zijn hinderlijk voor andere exportlanden en snijden in eigen vlees bij ongelimiteerd gebruik. De consequente toepassing van het prijs-sluizensysteem voor exportprodukten maakt immers dat de exporteur altijd en op elke markt kan „concurreren” als namelijk de „restitutie” wordt bepaald op het prijsverschil tussen E.E.G.-prijs en buitenlandse afzetprijs. Voor boter en kaas bijv. wordt dit stelsel zo technisch volmaakt toegepast dat de uitvoer-toeslag wordt gedifferentieerd naar de afstand van de markt. De extra toeslag voor transportkosten is eenvoudighalve gestandaardiseerd naar drie geografische zones. Op deze wijze kan de Nederlandse kaas met succes zelfs „concurreren” met de Nieuwzeelandse kaas op de Japanse markt. Het systeem is in organisatorisch-technisch opzicht zo perfect, dat binnenkort met behulp ervan zelfs export naar de maan mogelijk moet zijn. De toepassing van dit stelsel bewijst opnieuw de oude stelling: „Jeder Konsequenz führt zum Teufel”. Het stelsel is dan ook in zijn kern fout als men het economisch beziet. Ten slotte is export toch wel bij uitstek een economische aangelegenheid. Toegegeven, er is een zekere ruimte voor subsidiëring van export, die nationaal-economisch gezien niet nadelig is. Deze mogelijkheid is evenwel aan enge grenzen gebonden, maar bovendien wekt deze waarschijnlijk op andere terreinen zoveel onaangename repercussies dat beter geheel kan worden afgezien van exportsubsidiëring in het normale handelsverkeer.

De drang tot export tegen sterk verliesgevend prijzen is voornamelijk voor die produkten aanwezig, waarvoor de inheemse produktie de E.E.G.-behoefte overtreft. Tot nu toe is dat eigenlijk alleen maar het geval voor zuivelprodukten. Enig soelaas kan worden geboden door de interne verbruikersprijs te verlagen. Vandaar mijn voorstel een toeslag te verlenen op de boter voor de melkproducenten. Dit is waarschijnlijk evenwel niet voldoende en op de duur niet bevredigend. De koe zal bij de horens moeten worden gepakt door de prikkel van de relatief hoge melkprijs op de uitbreiding van de produktie af te stempelen. De prikkel werkt in dit geval zo sterk omdat de melkproduktie met behulp van eiwithoudend krachtvoer (hoofdzakelijk bijprodukten van de olie-industrie) ver kan uitdijen boven hetgeen op grond van eigen verbouwd gras en andere voedergewassen mogelijk is. Bovendien wordt de grondstof van deze extra melk vrij van rechten als oliezaden of veekoeken ingevoerd. Een eenvoudig en werkzaam middel ter beteugeling van de door de binnenlandse hoge prijs sterk aangewakkerde produktie-uitbreiding is te vinden in een vaste invoerheffing (of produktieheffing) op dit eiwithoudende krachtvoer. Op deze wijze

## Bromfietsen

**S**INDS 1 maart 1966 geldt voor bromfietzers een verplichte W.A.-verzekering. Door de invoering hiervan is het voor het C.B.S. weer mogelijk geworden gegevens te verstrekken over het aantal bromfietsen, welke mogelijkheid was vervallen door de opheffing van de wegebelasting voor bromfietsen per 1 september 1955.

Drs. F. M. Stulemeijer van het C.B.S. heeft nu, voor het „Maandschrift” van maart 1967, een artikelje geschreven waarin o.a. de volgende vergelijkende gegevens zijn vermeld over het bromfietsenpark per 1 augustus 1955 en 1 maart 1966:

Het aantal bromfietsen per provincie

	1 aug. 1955		1 maart 1966	
	Totaal aantal bromfietsen	Totaal aantal bromfietsen	Gemiddeld aantal bromfietsen	
			per 1.000 inwoners	per 1.000 inwoners van 16 jr. en ouder
Nederland.....	503.500	1.578.200	128	183
Groningen.....	25.900	66.000	131	181
Friesland.....	20.600	51.600	103	149
Drenthe.....	16.800	47.400	138	189
Overijssel.....	39.700	115.500	132	194
Gelderland.....	52.700	194.300	138	200
Utrecht.....	31.300	102.300	137	195
Noord-Holland.....	91.800	263.900	121	166
Zuid-Holland.....	129.200	372.200	129	180
Zeeland.....	17.000	45.100	154	214
Noord-Brabant.....	51.300	223.300	134	201
Limburg.....	27.200	96.600	100	149

Uit bovenstaande gegevens blijkt o.a. dat het bromfietsenpark in ongeveer 10 jaar is verdrievoudigd. De grootste stijging vond plaats in Noord-Brabant, waar het aantal bromfietsen is verviervoudigd. Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland vertonen de grootste bromfietsdichtheid per 1.000 inwoners van 16 jaar en ouder, Friesland en Limburg de kleinste. Wat de vervoersprestatie — gemeten in reizigers-km — betreft, zij nog vermeld dat de bromfiets in 1965 bij benadering 12 pCt. van het totale personenvervoer voor zijn rekening nam (trein 11 pCt., bus 14 pCt., personenauto 60 pCt.).

wordt de ene kunstmatigheid (een producentenprijs ongeveer twee keer zo hoog als de exportprijs) enigermate gecompenseerd voor de extra produktie door een andere kunstmatigheid (de prijsverhoging van de ingevoerde grondstof). In Zweden wordt dit met succes toegepast.

Wageningen.

J. HORRING.

(I. M.)



**N.V. SLAVENBURG'S BANK**



# De banken en de inflatie

IN E.-S.B. van 7 december 1966 gordt de heer Van Muiswinkel zich aan tot verdediging van het bankwezen tegen een zijns inziens door het N.V.V. aan de banken toegeschreven schuld aan de inflatie. Zelfs uit de zinsnede, die hij in zijn beschouwing overneemt uit het betreffende N.V.V.-artikel, kan men reeds afleiden dat van een dergelijke beschuldiging geen sprake is. Wie het gehele N.V.V.-artikel voor zich neemt, ziet dat deze kwestie daar in een vragende en voorwaardelijke vorm is gesteld. Bovendien worden reeds de argumenten genoemd die de banken ertoe gebracht hebben om te handelen zoals ze deden. De goede lezer van het N.V.V.-artikel houdt, wat dit aspect betreft, dan ook niet de impressie over van „schuld”, doch van „overmacht”. Wanneer de heer Van Muiswinkel dan toch de pen gegrepen heeft, moeten daarachter andere motieven schuilen. Misschien een kwaad geweten, dat zich door het geven van cijfermatige beschouwingen tracht te rechtvaardigen? Hoe dan ook, nu deze beschouwingen in E.-S.B. zijn verschenen, past het om ze nader te bezien.

Het eerste wat de niet al te deskundige lezer (en schrijver dezes wil zich daar gaarne onder rangschikken) opvalt, is dat men zich bij het vraagstuk van de impulswerking der kredieten op eenzelfde terrein bevindt als bij de impulswerking van het overheidsbudget. Men kan, al naar men wil, de cijfers zó trachten te groeperen dat ze de kant op wijzen waaraan men de voorkeur geeft. Bij lezing van het hier besproken artikel krijgt men echter sterk de indruk dat de schrijver de cijfers wel één richting wil laten aanwijzen, doch dat die cijfers zich zelve daartegen verzetten. Dit blijkt bijv. uit de aggregaten. De vorderingen van de handelsbanken op de private sector verhielden zich in de afgelopen jaren als volgt tot het nominaal nationaal inkomen:

Jaar	Totaal verleend krediet (in mln. glds.)	Nationaal inkomen (in mrd. glds.)	I in pCt. van 2
	1	2	3
1962 .....	5.232	44,0	11,9
1963 .....	6.000	47,3	12,7
1964 .....	6.947	55,3	12,6
1965 .....	8.037	61,7	13,0

Men krijgt uit deze stijging bepaald niet de indruk „dat er door de banken in ruime mate tegenstuur werd gegeven tegen de opgetreden inflatie”. De heer Van Muiswinkel bevestigt dat gebrek aan het geven van tegenstuur dan ook, wanneer hij zegt dat de verstrekte lange kredieten de toeneming der lange middelen te boven ging. De volgende cijfers uit het verslag van De Nederlandsche Bank geven aan hoe ernstig deze overschrijding was:

	1963	1964	1965
	(mutaties in mln. glds.)		
Korte kredieten .....	663	637	604
Lange kredieten			
a. private sector .....	105	310	486
b. bel. binnen kapitaalmarkt .....	179	201	358
c. vaste financiële middelen .....	-318	-341	-388
Netto lang bedrijf .....	-34	170	456

De door de heer Van Muiswinkel zo hoog geroemde souplesse van de monetaire politiek komt er dus, wat de banken betreft, op neer dat zij (na van De Nederlandsche Bank de pin op de neus te hebben gekregen wat betreft de korte-kredietverlening) overgestapt zijn op lange-kredietverlening zonder de daarvoor nodige adequate basis te hebben. Slechts na ingrijpen van De Nederlandsche Bank werd ook aan dit exces in de loop van 1966 een eind gemaakt. Het kwaad was intussen gesticht.

Het is overigens nog de vraag in hoeverre de schrijver zich bij zijn apologie der banken, wat het souplesse-argument betreft, terecht beroept op de opvattingen van de heer Holtrop. Deze ziet een drietal spelingen in de monetaire politiek, welke de invloed dier politiek aantasten. Dit drietal is:

- zelfstandige inflatoire financiering door de overheid;
- intensiever beroep van de private sector op de bestaande liquide reserves;
- betalingsbalansoverschot op lopende rekening.

De geconstateerde uitbreiding der lange-kredietverlening door de banken valt — voor zover wij het zien — niet onder dit drietal en daarom ontvalt aan het bankwezen in dit opzicht de beschermende paraplu van de opvattingen van de president der Nederlandsche Bank. Ook overigens valt er aan de verdediging der kredietverlening, zoals deze door de heer Van Muiswinkel wordt gevoerd, nog wel één en ander op te merken. Voor de korte-kredietverlening klampt hij zich vast aan de voor- schriften van De Nederlandsche Bank terzake. Globaal komen die er in de afgelopen jaren op neer, dat bij een reële groei van het nationaal inkomen van 5 pCt. de korte kredieten een mutatie van 10 pCt. mogen vertonen. Wanneer het bankwezen zich daaraan houdt, is het verontschuldigd, doch zulks wil nog niet zeggen dat uit dien hoofde geen inflatie-impulsen optreden.

Terecht zegt de schrijver dat dit hogere percentage het gevolg is van de omstandigheid dat het niveau van de uitstaande kredieten lager is dan 40 pCt. van het nationaal inkomen. Consequente doorvoering van de empirische basisregel (toeneming van de liquiditeitsbehoefte is gelijk aan 40 pCt. van de vermeerdering van het nationaal inkomen) zou echter tot gevolg hebben dat (afgezien van de activiteiten van de P.C.G.D.) de liquiditeitscreatie volledig in de vorm van bankkrediet zou geschieden. Vóór zover dit onjuist is en ook nog andere vormen van liquiditeitscreatie bestaan, leidt de gedragsregel van De Nederlandsche Bank dan ook wél tot een inflatoire uitzetting van het korte bankkrediet. De vraag is dus niet zozeer of men zich binnen de perken van de gedragsregel houdt; maar of deze gedragsregel wel stringent genoeg is.

Genoeg hiervan. Een andere belangrijke kwestie vraagt de aandacht, namelijk de invloed die de kredietverlening heeft op de financiële structuur der bedrijven. Toenemende bankschulden vormen voor de onderneming op den duur een steen om de nek. Niet zeldzaam zijn dan ook op het ogenblik de persberichten inzake bedrijfsmoeilijkheden, waaruit blijkt dat de stopzetting van verder bankkrediet leidt tot inkrimping of sluiting. Telkenmale vraagt men zich dan af: waarom heeft de bank het zover laten komen? Een mogelijke en nader te onderzoeken oorzaak daarvan



is de vervlechting van het bankwezen met de industrie. Het voordeel daarvan moge zijn, dat men informatie uit de eerste hand verkrijgt; het nadeel is ongetwijfeld dat de banken zich teveel identificeren met de ondernemingen en onvoldoende afstand kunnen nemen. Op die wijze blijven structureel zwakke ondernemingen te lang ongewijzigd voortbestaan in plaats van op tijd overgenomen, gereorganiseerd of opgeheven te worden. Op het moment dat de economie weifelingen vertoont, storten ze dan in met alle, zowel economische als psychologische nadelen van dien. De weerstand van de banken tegen overmatige kredietverlening zou, zo mogelijk door institutionele wijzigingen, toe moeten nemen. Aldus zou een rem op de monetair inflatie en de te hoog oplopende conjunctuur worden gezet.

De heer Van Muiswinkel stelt in zijn artikel dat het N.V.V. gezegd zou hebben dat de banken de hoge rentestand gewild en veroorzaakt hebben. Niets is minder waar. Integendeel, duidelijk is geweest op de wetten van vraag en aanbod die hierbij een rol spelen. In het N.V.V.-artikel is gesteld dat door invoering van het spaarloon grote fondsen ter beschikking kunnen komen, die beheerd worden door mannen die niet tot de enge kring der bankiers behoren. Daardoor zou een einde kunnen komen zowel aan de hoge rentestand als aan de monopolistische positie van het bankwezen. Op deze argumentatie gaat de schrijver echter niet in. Nergens is in het N.V.V.-artikel ook gezegd dat de banken profiteren van de hoge rentestand. Dat profijt — voor zover het er is — valt toe aan de vermogensbezitters, die ondanks het bestaan van de pensioenfondsen

### Naschrift

**A**LVORENS in te gaan op enkele gedachten, welke de heer Varkevisser hierboven heeft uiteengezet, wil ik gaarne de opmerking maken, dat het mogelijk moet zijn met elkaar in discussie te treden en van mening te verschillen over zekere vraagstukken zonder daarbij elkaar een „kwaad geweten” toe te schrijven.

Naar aanleiding van het artikel van de heer Varkevisser het volgende:

#### *Schuld of overmacht.*

De heer Varkevisser merkt allereerst op, dat door het N.V.V.-artikel aan de banken geen schuld werd toegeschreven aan de inflatie. Slechts in vragende en voorwaardelijke vorm werd het vraagstuk aan de orde gesteld. Gaarne laat ik aan de lezer over te beoordelen of in het in mijn artikel van 7 december weergegeven citaat aan de banken geen schuld aan de inflatie werd toegedacht. Slechts wil ik de laatste zin van het citaat herhalen, gevolgd door de zin, welke in het N.V.V.-artikel direct daarop aansluit: waarlijk geen vragend of voorwaardelijk gestelde zinnen! Zij luiden als volgt:

„Hadden ze (de banken) zich binnen hun grenzen gehouden, dan hadden de ondernemers niet de geldmiddelen gekregen om daar zowel hun zwartgrijze lonen als hun te omvangrijke investeringen mee te betalen. Door die omvangrijke investeringen steeg de vraag naar werknemers zó sterk, dat zowel een verantwoorde loonvorming als een gezond beleid inzake buitenlandse arbeidskrachten in het honderd liepen”.

Daaraan kan worden toegevoegd, dat de zinsnede, welke de heer Varkevisser thans neerschrijft, waarin gesproken wordt over een „exces” waaraan door De Nederlandsche Bank in de loop van 1966 een eind werd gemaakt en een

nog steeds in een bijzonder enge kring moeten worden gezocht.

**U**IT de argumenten die de heer Van Muiswinkel in zijn beschouwing aanvoert en uit het licht dat wij getracht hebben daarop te laten vallen, blijkt wel dat deze gehele problematiek niet zo eenvoudig is dat zij in een briefje van de Nederlandse Bankiersvereniging aan de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden kan worden afgedaan. De simplificaties uit die brief en de daarbij op de achtergrond meespelende weerstand tegen een structurele herziening der vermogensverhoudingen hebben geleid tot een stellingname van het N.V.V. er tegen. Het probleem of de banken al dan niet de inflatie hebben veroorzaakt of aangewakkerd, is daarbij van mindere orde. Trouwens, zoals dat meer gebeurt: „Man glaubt zu schieben, aber man wird geschoben”.

Bij het inflatieverschijnsel zijn we er allen toe bereid om de waarschuwende vinger naar de ander uit te steken en de schuld op hen te laden. Het binnenland geeft aan het buitenland de schuld, de banken laden het odium op de loonsverhogingen. Er ware wellicht al veel gewonnen, wanneer ieder op het eigen terrein de nodige zelfbeheersing vertoonde. De vakbeweging heeft dit bijv. gedaan door in mei 1966 de verantwoordelijkheid te willen aanvaarden voor een loonpolitiek, waarin voor de werknemers „enige reële consumptieverruiming” werd toegelaten: voorwaar een minimale formulering op een moment van toen nog overvolle werkgelegenheid.

Amsterdam.

J. VARKEVISSER.

„kwaad” dat intussen was gesticht, eveneens bepaald in vragende of voorwaardelijke vorm is gesteld.

#### *De eerste door de heer Varkevisser gehanteerde tabel.*

Naar aanleiding hiervan moet worden opgemerkt, dat de opstelling van deze cijfers weinig zinvol is. Immers, slechts gelet dient te worden op monetair relevante kredieten, d.w.z. kredieten welke samengaan met liquiditeitscreatie. Door de heer Varkevisser wordt het totaal van de kredietverlening door de handelsbanken aan de private sector gerelateerd aan het nationaal inkomen. Verzuimd wordt rekening te houden met de deflatoire kracht welke uitgaat van het aantrekken van lange middelen.

#### *De tweede door de heer Varkevisser gehanteerde tabel.*

Voor de juiste omschrijving van de genoemde posten verwijs ik naar het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1965, blz. 91.

Door de heer Varkevisser wordt m.i. ten onrechte uit het feit, dat er een overschrijding in het lange bedrijf plaatsvond de conclusie getrokken, dat er in onvoldoende mate tegenstuur werd gegeven door de banken. De mate waarin tegenstuur werd gegeven laat zich immers niet uitsluitend afleiden uit het bedrag waarmede de norm werd overschreden. Tevens zal in de beschouwing moeten worden betrokken de kracht van de kredietvraag welke op het bankwezen werd uitgeoefend. Of anders gezegd: wil men een stuurman van een iets uit de koers gelopen schip juist beoordelen dan zal men rekening moeten houden niet slechts met het aantal graden dat het schip uit de koers liep doch tevens met de hevigheid van de storm.

Op grond hiervan trok ik uit het cijfermateriaal, dat aantoonde dat in de jaren 1964 en 1965 de liquiditeitsbehoefte van de gezins- en bedrijfshuishouding met resp. f. 2.760 mln. en f. 2.340 mln. toenam en de handelsbanken daarin slechts tegemoet kwamen met een liquiditeitscreatie van resp. f. 807 mln. en f. 1.060 mln., de conclusie dat door de banken in ruime mate tegenstuur werd gegeven.

#### *Lange-kredietverlening zonder adequate basis?*

De heer Varkevisser meent vervolgens, dat door de banken uitbreiding werd gegeven aan de lange activa zonder dat hiervoor een adequate basis aanwezig was. Deze uitspraak behoeft enige toelichting. Wanneer men denkt aan het monetair effect, dat door het lange bedrijf der banken in een bepaalde periode teweeg wordt gebracht, moeten tegenover elkaar worden gesteld de toeneming van de lange activa (op lange termijn uitgezette gelden) en de vergroting van de lange passiva (op lange termijn aangetrokken gelden) in die periode. Men let derhalve op de mutaties van beide posten. Doch een monetair inflatoir effect van het lange bedrijf behoeft niet in te houden, dat het niveau der lange passiva onvoldoende is in verband met het niveau der op lange termijn uitgezette gelden.

Ondanks het feit, dat in 1964 en 1965 de toeneming der lange activa die der lange passiva overtrof, is het bedrag der op lange termijn aangetrokken middelen nog steeds aanmerkelijk hoger dan het bedrag der op lange termijn uitgezette gelden. Dit is eenvoudig het gevolg van de omstandigheid dat vóór 1964 de lange passiva sneller groeiden dan de lange activa. Niet voor niets vermeldt het verslag van De Nederlandsche Bank over 1965, dat „deze ontwikkeling (een uitbreiding van de lange activa, welke die van vaste financieringsmiddelen te boven ging), die in het tweede halfjaar van 1964 een aanvang had genomen... mede in verband kon worden gebracht met enige inhaal van achterstand in de belegging van toevertrouwde spaargelden”<sup>1)</sup>.

#### *Ten onrechte het „souplesse-argument” gebruikt?*

Met de door mij aangehaalde zinsnede uit het verslag van De Nederlandsche Bank met betrekking tot de souplesse van de monetaire politiek eindigt een passage, welke als eerste zin kent:

„De rol die aldus in het inflatieproces door de monetaire expansie wordt gespeeld, doet de vraag opkomen of de monetaire politiek, mede met het oog op de activering van liquiditeiten die in 1965 in de private sector plaatsvond, niet straffer had kunnen zijn met betrekking tot de kredietexpansie ten behoeve van deze sector”<sup>2)</sup>.

Toen ik dan ook de zinsnede, met als inhoud het souplesse-argument, aanhaalde ter beantwoording van de vraag of de banken wel in voldoende mate tegenstuur gaven, heb ik daarmee, naar ik meen, niet ten onrechte steun gezocht bij het verslag van De Nederlandsche Bank.

#### *De weerstand van de banken tegen overmatige kredietverlening te gering?*

De heer Varkevisser bepleit een vergroting van de weerstand der banken tegen het te lang doorgaan met het verlenen van kredieten aan het bedrijfsleven, zo mogelijk zelfs door institutionele wijzigingen. Deze uitspraak verrast mij enigszins. Immers, juist toen door de Nederlandse Bankiersvereniging de waarschuwing aan het bedrijfsleven werd gedaan, dat de kredietverlening zowel om bedrijfseconomische als monetaire redenen niet zonder meer zou kunnen worden uitgebreid, klonk het verwijt van het N.V.V., dat

hiermede een „koude oorlog tegen de vakbeweging” werd gevoerd.

#### *De banken en de rentestand.*

De gedachten van de heer Varkevisser over de relatie tussen de hoogte van de rentestand en het bankwezen zijn mij niet geheel duidelijk.

Immers, eerst wordt gezegd dat het geenszins de bedoeling is het bankwezen te verwijten, dat het de rente op een te hoog niveau laat uitkomen. Later wordt neergeschreven dat, wanneer een deel van de fondsen niet via de banken zou worden geleid, een lagere rentestand uit de bus zal komen. Kennelijk geeft de bemoeienis van „de enge kring der bankiers” toch aanleiding tot een hoge rentestand.

Mogelijk houdt het bezwaar van de heer Varkevisser tegen de banken in dat zij teveel een willig werktuig zijn van de wetten van vraag en aanbod. In het oorspronkelijke artikel van het N.V.V. wordt gezegd, dat de vakbeweging zeer wel de gevaren ziet van een ongeremde toepassing van de wet van vraag en aanbod voor de huidige economie. Doch is het wel zo, dat op het gebied van het geldwezen de krachten van vraag en aanbod ongebreideld kunnen werken? Het antwoord moet m.i. ontkennend luiden. De overheid beïnvloedt wel degelijk het marktgebeuren. Allereerst door de door de Centrale Bank gevoerde discontopolitiek, daarnaast door een beïnvloeding van de kredietgeving en ten slotte door de leningspolitiek van de overheid.

Ten slotte een opmerking over „de monopolistische positie van het bankwezen”. Hiermede kan niet bedoeld zijn dat er op het gebied van het geldwezen geen concurrentie bestaat. Zowel tussen de handelsbanken onderling als tussen de handelsbanken en de boerenleenbanken en algemene spaarbanken heerst een levendige concurrentie. Tevens is het niet zo, dat de toetreding tot de markt belemmerd wordt. Een ieder kan vrijelijk een bank oprichten.

Of bedoelt de heer Varkevisser slechts met de monopolistische positie van het bankwezen, dat het grootste gedeelte van het geld- en effectenverkeer zich via deze instellingen afspeelt? Dit zelfde kan men van iedere branche zeggen, welke zich bezighoudt met het voortbrengen van een bepaald produkt of die een zekere dienstverlening verricht. Wie in Nederland zijn haar wenst te laten knippen zal een kapsalon binnen moeten gaan. De gezamenlijke kappers bezitten „een monopoliepositie” bij het aanbieden van deze diensten. Hiertegen behoeft geen enkel bezwaar te bestaan. Slechts, wanneer een bepaalde branche tot onderlinge afspraken komt welke nadelig voor het publiek zijn, kan men hiertegen een aversie koesteren. Dergelijke afspraken bestaan in het bankwezen niet.

#### *Slotopmerking.*

In het laatste gedeelte van het betoog van de heer Varkevisser valt te lezen, dat bij de banken op de achtergrond weerstanden meespelen tegen de structurele herziening der vermogensverhoudingen. Deze uitspraak laat ik gaarne voor zijn rekening. Nergens kan uit de brief van de Nederlandse Bankiersvereniging aan de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden een dergelijke gedachte worden afgeleid.

Amsterdam.

L. F. VAN MUISWINKEL.

<sup>1)</sup> Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1965, blz. 91.

<sup>2)</sup> Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1965, blz. 16.

## I. EEN NIEUWE START

**D**E tijd, dat de problematiek van de verhouding tussen rijke en arme landen en van de economische ontwikkeling van achtergebleven gebieden een jachtterrein voor geïnteresseerde specialisten was, is voorbij. Het grote publiek wordt bijna dagelijks zij het fragmentarisch via televisie, radio en krant met de realiteit van ontwikkelingslanden en de problematiek daarvan geconfronteerd. Politieke partijen maken „1 pCt.“, „2 pCt.“ of wat dies meer zij tot punt van hun verkiezingsprogramma's. Het bedrijfsleven moet in toenemende mate rekening houden met wat in ontwikkelingslanden gebeurt, als concurrentie of als handelscontact. Op internationaal gebied worden steeds meer en uitgebreider lichamen geschapen, die activiteiten ten bate van de ontwikkelingslanden kanaliseren, coördineren en bevorderen. In de economische professie groeit een inzicht in de wereldwijde dimensies van het ontwikkelingsprobleem, de noodzaak om dit te zien als een probleem van herstructurering van de wereldeconomie en om de aard van de moeilijkheden voor, maar ook de wegen naar ontwikkeling dieper door te lichten.

Met dit alles gaat gepaard een snelle uitbreiding van de hoeveelheid informatie over ontwikkeling, ontwikkelingshulp en internationale ontwikkelingspolitiek en van de literatuur over de ontwikkelingsproblematiek en ontwikkelingsprogrammering. De tijd lijkt gekomen om in dit blad hierover met zekere regelmaat een verslag te geven, dat beoogt op korte wijze belangrijke recente informatie op dit gebied samen te vatten en naar recent verschenen literatuur te verwijzen. Elke pretentie van ook maar benaderende volledigheid zou uit den boze zijn. Reeds nu zou een systematische selectie uit alle verschijnend materiaal een full-time job zijn voor een team van medewerkers. Eerder staat ons voor ogen een bescheiden weerspiegeling van hetgeen de medewerkers van de afdeling *Balanced International Growth* van het *Nederlandsch Economisch Instituut* onder ogen komt bij het werk op het terrein van de ontwikkelingsvraagstukken. De kroniek valt dan op natuurlijke wijze uiteen in een gedeelte informatie en een gedeelte bibliografie, welke laatste weer wordt gesplitst in beschrijvend-analytische en planning- of methodologische studies. Wij hopen hiermee met name de algemeen geïnteresseerde lezer een dienst te bewijzen.

## II. RECENTE ONTWIKKELINGEN

### Recente ontwikkelingen in de organisatie van de multilaterale ontwikkelingssamenwerking

**I**N het kader van de Verenigde Naties heeft in 1966 een aantal verheugende ontwikkelingen plaatsgevonden met betrekking tot de organisatie van de hulpverlening aan de ontwikkelingslanden. Eén ervan betrof de samenvoeging van het *United Nations Special Fund* en het

*United Nations Expanded Programme of Technical Assistance (UNEPTA)* tot het *United Nations Development Programme (UNDP)*. Het *Uitgebreide Hulpprogramma* van de Verenigde Naties, dat haar werkzaamheden was begonnen in 1950, hield zich in hoofdzaak bezig met de uitzending van deskundigen (gedurende vijftien jaar werden in totaal 13.500 experts uitgezonden met gezamenlijk 32.000 man-jaren). Het *Speciale Fonds* was in 1959 ingesteld ter financiering van „pre-investment“-projecten (surveys, training en research), ten einde het verrichten van investeringen in de ontwikkelingslanden te vergemakkelijken (ultimo 1965 waren in totaal 522 projecten ondernomen). De samenwerking tussen deze beide fondsen was altijd al bijzonder nauw geweest, omdat het veelal complementaire activiteiten betrof.

Eind november 1966 werd in Tokio de *Asian Development Bank (ADB)* opgericht met Takeshi Watanabe, adviseur van het Japanse Ministerie van Financiën, als president. De eerste initiatieven tot de oprichting van de ADB waren reeds eind 1963 genomen door de *Economic Commission for Asia and the Far East (ECAFE)*. De taak van de ADB is regionaal beperkt en vergelijkbaar met reeds bestaande instellingen als de *African Development Bank*, de *Inter-American Development Bank* en de *European Investment Bank*. Een belangrijk verschilpunt met deze is, dat het lidmaatschap niet beperkt is tot de landen die in het desbetreffende gebied gelegen zijn. Naast de 18 ECAFE-landen nemen tevens 10 Europese landen alsook de Verenigde Staten en Canada deel; ook Indonesië trad toe. Uit de toetreding van Zwitserland dit voorjaar, voor de eerste maal tot een organisatie van regionale aard, wordt afgeleid dat de Europese landen grote belangstelling voor de ADB hebben.

Het toegezegde kapitaal voor de ADB bedraagt thans meer dan \$ 1 mrd. Hiervan wordt meer dan 60 pCt. opgebracht door de ECAFE-landen. De Verenigde Staten is met 20 pCt. de grootste niet-regionale deelnemer; eenzelfde aandeel is door Japan toegezegd. Het ligt in de bedoeling van de ADB om uit deze gelden mede een speciaal fonds binnen de bank op te richten voor „soft loans“.

De wens van veel ontwikkelingsgebieden om leningen tegen gunstige voorwaarden te ontvangen, werd in december van het vorige jaar nog eens in de *Algemene Vergadering* van de Verenigde Naties benadrukt, door het aannemen van een resolutie aangaande de oprichting van een *Verenigde Naties Kapitaalfonds*, dat in deze behoefte zou moeten voorzien. De eerste jaren echter zal de betekenis van dit fonds nog niet groot zijn. Niet alleen kan het fonds zijn werkzaamheden pas in 1969 gaan beginnen, ook het massaal tegenstemmen van de ontwikkelde landen (waaronder Nederland) inzake deze resolutie wekt niet de indruk, dat op korte termijn ingrijpende veranderingen kunnen worden tegemoet gezien.

Verder zij gewezen op het besluit van de *Algemene Vergadering der Verenigde Naties* om een *Internationaal Symposium over Industriële Ontwikkeling* te organiseren. Dit symposium zal in december van dit jaar in Athene

plaatsvinden, voorbereid door de United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). De oprichting in december 1965 van deze organisatie, die haar zetel zal hebben in Wenen, kan, na de instelling van de United Nations Conference on Trade and Development, worden beschouwd als een der belangrijkste stappen in de richting van een intensivering van de pogingen om reeds tijdens de ontwikkelingsdecade 1960-1970 te komen tot een aanzienlijke economische en sociale vooruitgang der ontwikkelingslanden. De UNIDO zal als basis voor de discussies een aantal rapporten over speciale onderwerpen samenstellen, namelijk:

1. algemene overzichten van recente ontwikkelingen in de wereldindustrie;

2. specifieke overzichten van een aantal „sleutel”-sectoren. Daarbij zal aandacht worden geschonken aan vraagontwikkeling, produktietrends, internationale en interregionale handel, kapitaalbehoefte, technologische ontwikkelingen, scholing en exportontwikkeling;

3. industriële politiek in de ontwikkelingslanden. Hierbij komen ter sprake de relaties tussen de industrie en de andere sectoren, het formuleren van industriële programma's, belastingpolitiek, optimale grootte, financieringsproblemen;

4. mogelijkheden en middelen voor internationale samenwerking, met name betrokken op vraagstukken van marktvergroting en technische samenwerking.

Als voorbereiding van de conferentie in Athene werden reeds in 1965 en 1966 regionale conferenties onder auspiciën van het Centre for Industrial Development (CID), de voorganger van UNIDO, gehouden. De conclusies en aanbevelingen van deze conferenties zullen mede als basis voor het internationale symposium dienen.

Ook met betrekking tot enkele multilaterale organisaties kunnen verheugende ontwikkelingen worden gesignaleerd. Zo blijkt uit het door de Europese Commissie in het Negende Algemeen Verslag van de werkzaamheden van de Gemeenschap (juni 1966) gegeven overzicht van de stand van zaken wat betreft de twee Europese ontwikkelingsfondsen, dat het Eerste Fonds nu voldoende goedgekeurde projecten heeft (\$ 581 mln.), waarvan iets meer dan de helft is besteed (\$ 306 mln.). Dit Eerste Fonds houdt zich voornamelijk bezig met de modernisering van de economische en sociale infrastructuur: 77 pCt. van het totale bedrag. In het Tweede Fonds neemt de ontwikkeling van de agrarische en industriële produktie een wat belangrijker plaats in: tot nu toe 51 pCt. van het totale bedrag van goedgekeurde projecten. Voor dit Tweede Fonds komen de projecten in een veel vlotter tempo binnen dan bij het Eerste Fonds: in de eerste twee jaren van zijn bestaan jaarlijks 20 pCt. van het totale bedrag.

#### Recente ontwikkelingen in de omvang van de hulpverlening

Intussen gaat deze verheugende ontwikkeling in multilateraal verband nog niet gepaard met een aanzienlijke vooruitgang in de omvang van de hulpverlening, hetgeen betekent dat de doeleinden van het ontwikkelingsdecennium zeer waarschijnlijk niet zullen worden bereikt. In zijn inaugurele rede als hoogleraar in de economie aan het Institute of Social Studies in Den Haag onderwerpt Prof. Linnemann de vordering van het V.N. Development Decade-programma aan een kritische beschouwing en onderzoekt hij enkele factoren in de financiering van de ontwikkeling die mede verantwoordelijk zijn voor het

dreigende falen van het bereiken van de minimale doeleinden die dit programma voor 1970 stelt <sup>1)</sup>.

In plaats van het doel van een minimum jaarlijks groeitempo van het totale nationaal inkomen van de ontwikkelingslanden tezamen van 5 pCt. in 1970, is die groei van 5 pCt. in de eerste helft van de jaren vijftig en 4,5 pCt. in de tweede helft daarvan, nu in de eerste helft van de jaren zestig tot 4 pCt. per jaar teruggelopen. Tragischer nog is het gesteld met het doel om de honger uit te roeien. In 1960-1965 daalde de voedselproduktie per hoofd van de bevolking in de ontwikkelingslanden met 2 of 3 pCt.; alleen invoer uit de rijke landen voorkwam dat de consumptie ervan gelijkertwils daalde. De verhouding van werklozen tot het totaal aantal arbeiders daalde in 1960-1965 jaarlijks weliswaar met 0,4 pCt. van ca. 20 pCt. tot ca. 18 pCt. maar bij voortgang van dezelfde groei van de economie zal zij spoedig tussen 0 en 0,5 pCt. jaarlijks gaan groeien, omdat de kinderen uit de tijd van hogere bevolkingsgroei de arbeidsleeftijd bereiken.

Van de verschillende mogelijke oorzaken van deze slechte ontwikkelingen beziet Prof. Linnemann de financiering van de ontwikkeling nader en onderscheidt hij het tekort aan investeringskapitaal en dat aan buitenlandse valuta. Binnenlandse actie kan door verhoogde besparingen het eerste tekort en door verhoging van de exporten of verlaging van de importen het tweede tekort verminderen. Buitenlandse hulp kan tegelijkertijd beide doen. Een heldere uiteenzetting wordt gegeven hoe ex-ante studies over „intended behaviour” kunnen leren welke van beide tekorten de echte bottle-neck vormen, terwijl daarentegen het ex-post bekijken van de cijfers van feitelijke resultaten dit niet kan, daar dan beide tekorten per definitie gelijk zijn geworden.

Vervolgens worden de projecties van de V.N. — in 1970 \$ 12 mrd. spaartekort en \$ 20 mrd. valutatekort — vergeleken met de situatie in 1965 en de vooruitzichten voor 1970. Voor een groei van 5 pCt. zou in 1965 het spaartekort \$ 9 mrd. zijn, wat naast de geschatte buitenlandse lange-termijnhulp van \$ 6 mrd. door een stijging van \$ 3 mrd. of 1,5 pCt. van de binnenlandse besparingen zou moeten worden gedekt. Dit zou te bereiken zijn met een marginale spaarquote van 20 pCt. Dit zou mogelijk lijken, maar Chenery en Strout schatten dat waarschijnlijk slechts de helft van de ontwikkelingslanden dit zal bereiken, in de komende jaren bij het gunstigste alternatief alle landen op vier na, bij het minder gunstige alternatief echter slechts minder dan een derde.

Het valutatekort is door een gunstige ontwikkeling van de exporten in vergelijking met die van de importen — 6 resp. 5 pCt. tegenover een V.N.-projectie van 4 resp. 6,5 pCt. — voor alle ontwikkelingslanden samen slechts \$ 5 mrd., dus meer dan gedekt door de buitenlandse hulp van \$ 6 mrd. Terwijl het hierdoor lijkt alsof het spaartekort thans zwaarder weegt dan het valutatekort, laat een verdeling van de ontwikkelingslanden in groepen een meer gedifferentieerd beeld zien. Verreweg de gunstigste exportresultaten waren die van de olielanden, die echter daarmee de andere landen niet veel helpen. Van die andere landen vertoont een grote groep van kleine landen ook een gunstige handelontwikkeling, zonder dat dit echter het traditionele deel van hun economie helpt ontwikkelen. Een andere groep van kleinere landen laat deze gunstige

<sup>1)</sup> H. Linnemann: *The Plan That Failed, The United Nations Development Decade and Beyond* (Inaugurele rede Institute of Social Studies te Den Haag, 9 januari 1967), De Erven F. Bohn, Haarlem 1967. Verschijnt binnenkort in *De Economist*.

handelsontwikkeling niet zien, o.a. verschillende Afrikaanse landen, met politieke spanningen, slechts één of enkele exportproducten en geen buitenlandse exportfirma's met hun toegang tot de wereldmarkt. Voor de grotere landen is het valutakort duidelijk de bottle-neck in hun ontwikkeling. Dit toont hoe in verschillende ontwikkelingslanden de situatie zeer uiteenlopend is.

De hele analyse berust echter op de (te) lage doelstelling van een groei van 5 pCt. Zelfs daarvoor wilden de rijke landen hun steun niet garanderen en hun steun is tot 1965 gebleven op ongeveer het niveau van 1961. Voor de toekomst zullen het spaartekort en het valutakort in de verschillende ontwikkelingslanden de groei blijven belemmeren, tenzij een radicale verhoging van buitenlandse hulp plaatsvindt. Zelfs een hoog marginaal binnenlands spaarpercentage van 20 tot 25 zal pas langzaam de groei bevorderen, en dat ten koste van grote inspanningen. Wil sociale onrust worden voorkomen, dan zullen hogere inkomensgroepen aanzienlijk meer belast dienen te worden. Verhoging van de landbouwproductie is van vitaal belang en ontwikkelingssociologen dienen hieraan vooral aandacht te geven. Internationale coördinatie van ontwikkelingsplannen en integratie zal ook gunstig zijn. Helaas zijn er weinig aanwijzingen dat de rijke landen bereid zijn tot de zo noodzakelijke verhoging van hun hulp te komen.

Tót zover de rede van Prof. Linnemann. Aanwijzingen dat de donorlanden bereid zijn hun hulp uit te breiden zijn ook niet te vinden in het laatste jaarlijkse overzicht van de OECD over de hulpverlening aan de ontwikkelingslanden <sup>2)</sup>. Zou men uit de absolute cijfers nog de indruk kunnen krijgen dat die bereidheid wel aanwezig is, uit nadere bestudering van tabel 1 blijkt, dat de sedert 1962 opgetreden toeneming van de kapitaalstroom naar de ontwikkelingslanden nagenoeg geheel veroorzaakt wordt door de toeneming van de particuliere investeringen en de vermindering van het pijprijneffect. Uit tabel 2 blijkt bovendien dat de huidige omvang der hulpverlening geenszins een bijdrage betekent tot een gelijkmatiger internationale inkomensverdeling.

Behalve uit de feitelijke gegevens omtrent de hulpverlening in het verleden blijkt de mate van bereidheid ook uit het door de regeringen der ontwikkelde landen voor de toekomst geformuleerde beleid. In dit verband zij gewezen op de *Nota hulpverlening* <sup>3)</sup> die Minister Bot in juli van het vorig jaar aan het parlement deed toekomen. In haar geheel kan deze nota niet anders dan als positief worden beoordeeld. Als voornaamste pluspunt moet worden gerekend de duidelijke verklaring waarin wordt aangedrongen op een internationaal gecoördineerd beleid en een internationale strategie inzake de hulpverlening. Aan deze aanzet tot een „wereldplanning” wordt gewerkt in het „Centre for Development Planning, Projections and Policies” van de Verenigde Naties, mede dankzij een Nederlandse bestemmingsgift. Zulk een strategie maakt een meerjarige programmering van de bilaterale en multilaterale hulpverlening noodzakelijk. Over de concretisering hiervan voor Nederland heeft de minister nog een nota toegezegd.

Andere belangrijke punten uit de nota zijn: de omvang van de Nederlandse hulp waarvoor een streefcijfer van 1 pCt. van het netto nationaal produkt tegen factorkosten wordt gesteld, de mogelijke concentratie van de hulp vanuit Nederland, bijv. door deelname aan consortia en beperking tot terreinen waarin ons land gespecialiseerd is, het in het vooruitzicht stellen van een internationaal — of indien dit niet mogelijk blijkt, nationaal — inves-

TABEL 1.

*De kapitaalstroom naar de ontwikkelingslanden*  
(in mln. dollars)

	1962	1965
Officiële bilaterale hulp .....	5.423	5.773
Officiële bijdragen aan multilaterale instellingen .....	690	498
Particuliere bijdragen aan multilaterale instellingen .....	219	290
Particuliere investeringen .....	2.231	3.589
Netto additionele multilaterale hulpverlening a) .....	537	131
Kapitaalstroom vanuit niet-O.E.C.D.-landen ..	567	675
	8.597	10.956

a) Verschil tussen de bijdragen aan de multilaterale fondsen en de uitkeringen door deze fondsen aan de ontwikkelingslanden.

Bron: O.E.C.D.: *Development Assistance, Efforts and Policies, 1966 Review*, Parijs 1966, tabel II.

TABEL 2.

*De kapitaalstroom naar de ontwikkelingslanden als percentage van het nationaal inkomen der hulpverlenende O.E.C.D.-landen in 1962 en 1965*

Land	Officiële hulp		Particuliere investeringen		Totale kapitaalstroom	
	1962	1965	1962	1965	1962	1965
Australië .....	0,59	0,64	?	0,12	(0,59)	0,76
Oostenrijk .....	0,25	0,49	0,31	0,19	0,56	0,68
België .....	0,77	0,90	0,47	0,91	1,24	1,81
Canada .....	0,19	0,34	0,19	0,09	0,38	0,43
Denemarken .....	0,12	0,17	0,12	0,03	0,25	0,22
Frankrijk .....	1,76	1,08	0,71	0,80	2,53	1,88
West-Duitsland .....	0,66	0,50	0,27	0,33	0,93	0,83
Italië .....	0,35	0,22	0,96	0,43	1,32	0,65
Japan .....	0,19	0,37	0,44	0,37	0,63	0,74
Nederland .....	0,83	0,41	0,48	1,12	1,30	1,53
Noorwegen .....	0,17	0,22	0,10	0,49	0,27	0,71
Portugal .....	1,69	0,75		0,33	1,69	1,08
Zweden .....	0,16	0,25	0,16	0,20	0,32	0,45
Groot-Brittannië ..	0,64	0,61	0,47	0,56	1,11	1,17
Verenigde Staten ..	0,80	0,67	0,18	0,31	0,97	0,98
Totaal .....	0,74	0,61	0,30	0,38	1,04	0,99

Bron: O.E.C.D.: *Development Assistance, Efforts and Policies, 1966 Review*, Parijs 1966, tabel VI.

teringsgarantiestelsel, de Nederlandse handelspolitiek voornamelijk in het kader van de UNCTAD en het GATT, ten slotte een gedetailleerd overzicht van het Nederlandse hulpprogramma in de afgelopen jaren.

Wat betreft de omvang van de Nederlandse hulp gaf het in september 1966 verschenen overzicht van het Nederlandse hulpprogramma 1967 nog nieuwe informatie. De vermoedelijke uitkomst was voor 1965 f. 252 mln., d.i. 0,47 pCt. van het nationaal inkomen. Voor 1964 was dit percentage volgens de nota 0,37. Voor 1966 was toegestaan f. 406,3 mln., terwijl voor 1967 f. 450 mln. op de begroting is uitgetrokken.

Een tweede belangrijk initiatief van Minister Bot betreft zijn verklaring voor de Verenigde Naties in oktober 1966, waarin hij een voorstel indiende om te komen tot een „Charter of Development”. Dit charter, dat vergeleken kan worden met de „Universal Declaration of Human Rights”, welke de basis is voor de Verenigde Naties Organisatie, moet ervoor zorgen dat de nieuwe „development decade” die in 1970 begint, is gebaseerd op „a document of rights and duties of a promotional nature, serving as our touchstone in each of our efforts to accomplish for all peoples an existence in keeping with human dignity”.

<sup>2)</sup> O.E.C.D.: *Development Assistance, Efforts and Policies, 1966 Review*, Parijs 1966.

<sup>3)</sup> *Nota hulpverlening aan minder ontwikkelde landen*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1966.

#### Sowjet-planning en ontwikkelingsprogrammering

IN zijn inaugurele rede aan de Nederlandse Economische Hogeschool verbindt Prof. Bos de beide leeropdrachten, die hij tezamen met Prof. Tinbergen heeft in de ontwikkelingsprogrammering en de economie der centraal geleide stelsels, in zijn probleemstelling, welke wetenschappelijke betekenis de ervaring van vooral de Sowjet-Unie bij het opstellen van ontwikkelingsplannen heeft voor de ontwikkelingslanden <sup>4)</sup>. De rede geeft in kort bestek een bijzonder helder en ook voor de leek begrijpelijk inzicht in enkele problemen van ontwikkelingsprogrammering. Na een samenvatting van de theorie van ontwikkelingsprogrammering wordt in het kort de aard van planning in de Sowjet-Unie aangeduid: na enkele afzonderlijke sectorplannen begonnen in 1928 de vijfjarenplannen, welke weer in jaarplannen werden gesplitst, met hun nadruk op de zware industrie, ambitieuze doelstellingen en buitengewoon gedetailleerde doelstellingscijfers.

Drie factoren beperken echter de betekenis van deze plannen als bron van ervaring voor de huidige ontwikkelingslanden. Een duidelijke wetenschappelijke analyse ontbreekt als basis, terwijl de gebruikte balansmethode niet leidt tot een optimale samenstelling van de nationale productie. De economische politiek was gebaseerd op economische zelfvoorziening, welke grotendeels mogelijk was door de grote omvang van de Sowjet-Unie en de rijke schakering aan natuurlijke hulpbronnen. De zelfvoorziening is voor de meeste ontwikkelingslanden echter onmogelijk en onvoordelig, omdat zij juist door een welgekozen specialisatie hun plaats in een internationale arbeidsdeling moeten vinden. Ten slotte is de sterk gecentraliseerde en gedetailleerde politiek van de Sowjet-Unie, zo nauw verbonden met zijn ideologische achtergrond, minder bruikbaar als voorbeeld voor landen met minder centralisatie en een globaler politiek, die zich van meer indirecte instrumenten van economische politiek bedienen. Echter de recente hervormingen in de Russische planning, met meer nadruk op materiële en culturele verzorging van de bevolking, op optimaliteit van het groeitempo en op doelmatiger organisatie van de economie, met het nastreven van internationale arbeidsverdeling althans binnen de Comecon-landen, maar vooral ook met een meer wetenschappelijke en de betekenis van kwantitatieve methoden erkennende benadering van de planningvraagstukken, doen de eerder genoemde beperkingen van haar betekenis als voorbeeld vervallen. De planningmethoden in Oost worden nu de moeite waard om door West en Zuid bestudeerd te worden. Waar Oost en West in planningmethoden convergeren, vormt het gebruik ervan een ontmoetingspunt voor Oost, West en Zuid.

In dit verband is het tevens belangrijk te onderzoeken op welke wijze de Sowjet-Unie de problemen van de ontwikkelingsgebieden binnen haar eigen grenzen heeft aangepakt. Een inzicht daarin wordt gegeven door A. Nove en J. A. Newth in *The Soviet Middle East* <sup>5)</sup>. In dit boek wordt behandeld de ontwikkeling van de Oostelijke en Zuidelijke republieken van de Sowjet-Unie. Er wordt o.a. een vergelijking gemaakt met de rest van de Sowjet-Unie; ook de gevolgen van de Sowjet-planning, wat betreft de financiering van de ontwikkeling, de migratie

en de regionale verdeling van de welvaart worden besproken.

#### Methodologie van de ontwikkelingsprogrammering

Prof. Marglin, die al meer bijdragen tot de literatuur over criteria voor publieke investeringen heeft geleverd, biedt in een recente publikatie in beknopte vorm een samenvattende theoretische discussie van de vele aspecten van de zgn. „benefit-cost“-analyse <sup>6)</sup>. De nadruk valt daarbij op moeilijkheden wanneer men de projecten met meer maatstaven, die gedeeltelijk concurrerend zijn, wil meten, bijv. totale consumptie, persoonlijke en/of regionale inkomensverdeling, voorkeur voor goederen anders dan bepaald door de individuele bereidheid te betalen, autarkie en op de problemen rondom de keuze van een juiste sociale discontovoet om de tijdsstructuur van projecten te honoreren. Een goed gebruik wordt gemaakt van grafische voorstellingen om de abstracte behandeling te verduidelijken, waarin bijv. het effect van de verschillende manieren om concurrerende maatstaven te representeren — nl. met onderlinge gewichten voor alle maatstaven of via introductie van enkele maatstaven als beperking in de vorm van een vaste doelstelling — duidelijk uit de verf komt.

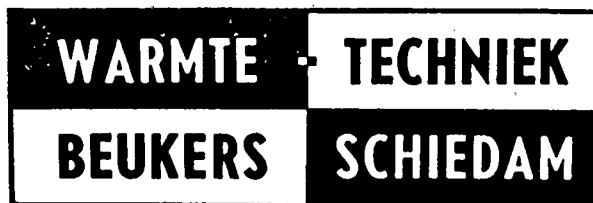
Het expliciet rekening houden met het naast elkaar bestaan van een particuliere en een publieke sector compliceert de discussie wel in vergelijking met een nationale beoordeling van alle projecten. Verder zou het een verbetering geweest zijn als naast de behandeling van losse projecten ook die van bundels van complementaire investeringen ter sprake was gekomen. In deze recent door Tinbergen voorgestelde benadering, worden niet slechts de projecten die internationaal vervoerbare produkten voortbrengen beoordeeld, maar de gehele bundel van investeringen die ook de aan het project complementaire investeringen in de zgn. nationale en lokale sectoren omvatten. Afgezien hiervan is het boek aan te bevelen als een goede, maar niet eenvoudige, beknopte maar grondige, gids op het gebied van „cost-benefit“-analyse.

<sup>4)</sup> H. C. Bos: *Het opstellen van ontwikkelingsplannen door Oost als voorbeeld voor Zuid* (Inaugurele rede Nederlandse Economische Hogeschool, Rotterdam 1966), De Erven F. Bohn, Haarlem 1966. Verschijnt binnenkort in *De Economist*.

<sup>5)</sup> A. Nove en J. A. Newth: *The Soviet Middle East: A model for development?* George Allen & Unwin, Londen 1967, 160 blz., 30 sh.

<sup>6)</sup> Stephen A. Marglin: *Public Investment Criteria. Benefit-Cost Analysis for Planned Economic Growth*, Studies in the Economic Development of India, no. 4, George Allen & Unwin, Londen 1967, 103 blz., 22 sh. 6 d.

(I.M.)



In de bundel *Investments for Capacity Expansion* betreden Prof. Manne en zijn medewerkers een nog weinig begaan terrein: de lange-termijnplanning van industrieën die duidelijke „economies of scale” vertonen <sup>7)</sup>. Hoewel de behandelde voorbeelden van de vier industrieën, aluminium, soda, cement en nitrogene kunstmest, aan de Indiase situatie ontleend zijn, valt de nadruk op een algemene methodologie, die brede toepasbaarheid heeft en tot praktische aanbevelingen voor de omvang van productie-eenheden leidt. De modellen zijn dynamisch en omvatten soms meer dan een ruimtelijke eenheid, maar laten inter-industriële leveringen buiten beschouwing. Optimale oplossingen voor de gestelde problemen zijn in principe met dynamische programmering te verkrijgen, maar met deze technieken worden al snel de praktische grenzen van berekeningsmogelijkheden overschreden. Een aanzienlijke vereenvoudiging wordt bereikt door alleen strategieën met een constante tijd tussen de bouw van nieuwe productie-eenheden te bekijken. Het is bekend dat zo'n strategie optimaal is in het geval van één ruimte-eenheid, lineaire toename van de vraag en constante technologie. Voor andere situaties is het waarschijnlijk slechts een goede benadering. Een interessant resultaat is bijv. de oplossing voor een situatie met twee ruimtegebieden: ze moeten afwisselend voor elkaar gaan produceren. Het eenvoudigste model met zijn toepassingen op de vier industrieën veronderstelt alleen eenvoudige kennis van de integraalrekening; de theoretische uitwerkingen voor meer gecompliceerde gevallen vereisen echter kennis van wiskundige en dynamische programmering. Al met al een boek dat, met een rijke gevarieerdheid van vrij nieuwe wiskundige methoden, een probleem, dat door zijn onhandelbaarheid tot nu toe veelal verwaarloosd is, helder aanpakt, het oog gericht houdt op praktische resultaten en daarmee tot enkele interessante inzichten komt en mogelijkheden voor verder onderzoek opent.

De tien voordrachten <sup>8)</sup>, welke Prof. Tinbergen in januari 1966 in New Delhi hield, bestrijken een breed terrein van vraagstukken op het gebied van ontwikkelingsprogrammering, van de beoordeling van transportprojecten, onderwijsplanning en regionale planning, tot de keuze in welke sectoren te specialiseren voor een land, de optimale omvang van buitenlandse hulp en de „Next Steps in World Planning”. Het gemeenschappelijke thema is de verbinding van moderne planningstechnieken met de realistische beslissingen waarvoor ontwikkelingslanden staan bij middellange- en lange-termijnplanning. De realistische nadruk spreekt bijv. uit de titel van de laatste voordracht: „How to Make Projections More Realistic”, terwijl de werkelijke beslissingen bij planning duidelijker worden door de onderscheiding van internationale, nationale en lokale sectoren: over uitbreiding van de internationale sectoren dient beslist te worden op grond van comparatieve voordelen, over uitbreiding van de nationale en lokale sectoren echter op grond van de ontwikkeling van de binnenlandse vraag. Voor de keuze van internationale sectoren blijkt de beroemde kapitaalcoëfficiënt maar van zeer beperkte betekenis: „The End of the Capital-Output Ratio”.

Verschillende onderwerpen zijn door de schrijver al elders meer technisch besproken, maar de informele vorm van letterlijke weergave van de voordrachten, waarin resultaten van eigen onderzoek met eigen praktische ervaring en resultaten van anderen gecombineerd kunnen worden, maken deze bundel tot een, ook voor de leek, eenvoudig leesbaar geheel met vele verrassende inzichten en hints voor verder onderzoek.

Ten slotte zij genoemd Khaled A. Shair's *Planning for a Middle Eastern Economy* <sup>9)</sup>. Het model, gepresenteerd in dit boek, is nauw verwant aan het middellange-termijnmodel van Prof. Stone en zijn medewerkers in Cambridge voor het Verenigd Koninkrijk. Het gebruikte cijfermateriaal heeft betrekking op de periode 1960-1965, maar het model is meer bedoeld als een demonstratiemodel voor de landen van het Midden-Oosten.

Rotterdam, maart 1967.

<sup>7)</sup> Alan S. Manne (ed.): *Investments for Capacity Expansion: Size, Location and Time-Phasing*, Studies in the Economic Development of India, no. 5, George Allen & Unwin, Londen 1967, 239 blz., 45 sh.

<sup>8)</sup> Prof. Dr. J. Tinbergen: *Essays in Regional and World Planning*, Occasional Paper 18, National Council of Applied Economic Research, New Delhi 1966, 90 blz., \$ 3.

<sup>9)</sup> Dr. Khaled A. Shair: *Planning for a Middle Eastern Economy: Model for Syria*, Chapman and Hall, Londen 1965, 118 blz., 21 sh.

## Ingezonden stuk

### De inkomensverdeling en de spaarquote

IN *E.-S.B.* van 25 januari 1967 is een artikel opgenomen van Ir. T. van Tol <sup>1)</sup>, dat m.i. enige onjuistheden bevat.

In dit artikel zijn de volgende macro-economische relaties opgenomen:

- (1)  $Y_{fk} = L + W$
- (2)  $Y_{mp} = C + S$
- (3)  $C = 1,30 L + 4,34$
- (4)  $S = 0,70 W - 2,50$

De coëfficiënten en constante termen in de vergelijkingen (3) en (4) heeft Van Tol op statistische wijze geschat uit de Nederlandse gegevens voor de jaren 1948 t/m 1965. Voor vergelijking (3) krijgt hij een correlatiecoëfficiënt van  $r = 1,00$  en voor vergelijking (4)  $r = 0,99$ , aldus concluderend tot een verbluffend hoge correlatie. Alvorens echter deze resultaten te accepteren is het nuttig enkele berekeningen te maken. Daartoe nemen wij het volgende, reeds door Van Tol genoemde verband op:

$$(10) \quad Y_{fk} = 0,90 Y_{mp}$$

Het bedrag aan indirecte belastingen minus subsidies wordt hierbij dus gesteld op  $0,10 Y_{mp}$ . Op eenvoudige wijze kunnen nu de volgende relaties afgeleid worden:

- (11)  $C = 0,80 Y_{mp} + 0,35$
- (12)  $S = 0,20 Y_{mp} - 0,35$
- (13)  $L = 0,62 Y_{mp} - 3,07$
- (14)  $W = 0,28 Y_{mp} + 3,07$

Uit de vergelijkingen (12) en (14) zou nu afgeleid kunnen worden:

$$(15) \quad \frac{\Delta S}{\Delta Y} = 0,20$$

$$(16) \quad \frac{\Delta W}{\Delta Y} = 0,28$$

Van Tol geeft deze afleidingen niet. Hij wijst erop, dat de nationale marginale spaarquote  $s$  in de periode 1948-1965 schommelt tussen  $-0,20$  en  $+0,67$ . Van Tol wil  $s$  daarom op een andere manier bepalen. Uit vergelijking (4) berekent hij:

$$(7) \quad s_w = \frac{\Delta S}{\Delta W} = 0,70$$

Vervolgens wordt  $s$  als volgt bepaald:

$$(8) \quad s = \frac{\Delta S}{\Delta Y} = s_w \cdot \frac{\Delta W}{\Delta Y}$$

<sup>1)</sup> „Overheidsinvesteringen in de verdrukking; te hoge investeringen of te geringe besparingen?” door Ir. T. van Tol.

Ook  $\Delta W/\Delta Y$  blijkt niet constant. Van Tol berekent de marginale winstquote voor verschillende perioden en bepaalt vervolgens  $s$  uit (8).

Hoewel uit de vergelijkingen (12) en (14), gegeven de (nagenoeg) perfecte correlatie, een constante spaarquote en een constante winstquote zouden volgen, voelt Van Tol blijkbaar wel aan, dat er iets mis is. Hij weigert echter deze conclusie ook voor  $s_w$  te trekken, die hij constant veronderstelt gedurende de gehele periode, en is daarmee inconsequent.

Gezien de grote variaties in bovengenoemde marginale quotes kan het niet anders zijn, dan dat de vergelijkingen (3) en (4) niet zo'n perfect verband weergeven als wordt gesuggereerd.

Bezien we eerst vergelijking (3): Wij kunnen hiervoor schrijven:

$$C = f(0,9 Y_{mp} - W)$$

Aangezien  $W$  klein is t.o.v.  $Y_{mp}$  wordt de consumptie in hoofdzaak gerelateerd aan het nationaal inkomen, waarvan  $C$  zelf weer een zeer belangrijke component is.  $C$  wordt gedeeltelijk met zichzelf gecorreleerd. Hier is dus een ook door Ackley naar voren gebracht bezwaar van toepassing<sup>2)</sup>. Men vindt in dat geval een hoge correlatie tussen  $C$  en  $Y$ , zelfs indien de veranderingen in  $C$  helemaal niet gerelateerd zijn aan de veranderingen in  $Y$ .

Ook wat vergelijking (4) betreft geeft de hoge correlatiecoëfficiënt nog geen perfect verband aan. Ook hier blijkt, dat de veranderingen in  $S$  en  $W$  niet aan elkaar gerelateerd zijn. Dit blijkt uit het cijfermateriaal. Hieronder is voor een aantal jaren  $\Delta S/\Delta W$  berekend uit de *Nationale rekeningen, 1965*.  $\Delta S$  en  $\Delta W$  luiden in mln. guldens.

	$\Delta S$	$\Delta W$	$s_w = \Delta S/\Delta W$
1955 .....	1.051	1.521	0,69
1956 .....	— 368	459	— 0,80
1957 .....	925	735	1,26
1958 .....	123	— 108	— 1,14
1959 .....	1.097	1.158	0,95
1960 .....	1.567	1.645	0,95
1961 .....	— 217	— 57	3,81
1962 .....	— 279	357	— 0,78
1963 .....	— 43	774	— 0,06
1964 .....	2.606	2.493	1,05
1965 .....	880	1.440	0,61

Zoals te zien is, varieert  $s_w$  van + 3,81 tot — 1,14. Deze schommeling is dus nog aanzienlijk groter dan de schommeling in  $s$ . Voor enkele jaren geldt zelfs, dat een toename van de winsten samengaat met een vermindering van de besparingen. Van enig verband tussen  $\Delta S$  en  $\Delta W$  kan dan ook nauwelijks sprake zijn. Het is dan onjuist een constant veronderstelde  $s_w$  te gebruiken om aan te tonen, dat de marginale spaarquote is gedaald.

Aangezien de marginale quotes sterk variëren, is een indeling in perioden steeds arbitrair. Van Tol berekent voor de periode 1960/1965 een  $s$  van 0,17. Voor de jaren 1964/1965 blijkt  $s$  echter veel groter. Wat dit betreft zou men dus juist van een lichte ontspanning kunnen spreken. De spanningen die Van Tol op het ogenblik in de economie signaleert, kunnen hieraan dus niet worden toegeschreven. Het is echter moeilijk hier definitieve conclusies te trekken; in ieder geval daalt de marginale spaarquote niet van jaar tot jaar.

Belangrijker is, dat Van Tol geen enkele samenhang tussen de spaarquote en de inkomensverdeling heeft aangetoond, ook al zouden zijn vergelijkingen een volledig verband weergeven. Hij noemt  $s_w$  ten onrechte de margi-

nale spaarquote van de niet-loontrekkers; immers, in  $S$  zitten ook de besparingen van de loontrekkers, daar  $S$  de totale besparingen voorstelt.

Men zou dezelfde argumenten die Van Tol gebruikt voor de winsten ook kunnen toepassen op de loonsom. Uit de vergelijkingen (12) en (13) volgt immers:

$$(17) \quad S = 0,32 L + 0,63$$

Hieruit zou afgeleid kunnen worden:

$$(18) \quad s_l = \Delta S/\Delta L = 0,32$$

Om nu het verband te leggen met de nationale spaarquote krijgt men:

$$(19) \quad s = s_l \cdot \Delta L/\Delta Y$$

Indien we  $s_l$  constant veronderstellen (hetgeen Van Tol in feite doet met  $s_w$ ) zou men dan als conclusie krijgen, dat het loonaandeel groter moet worden om de spaarquote op te voeren (à la Van Tol).

Het is dus duidelijk, dat Van Tol op geen enkele wijze een verband heeft aangetoond tussen de inkomensverdeling en de spaarquote. Hij heeft de besparingen van loontrekkers en winstontvangers niet van elkaar onderscheiden. Bovendien is  $\Delta L/\Delta Y$  in het gegeven model constant, evenals  $\Delta W/\Delta Y$ .

Het is jammer, dat Van Tol de bestaande literatuur over econometrische modellen niet voldoende geraadpleegd heeft. Het is met zijn onvolledige model niet mogelijk de werking van het economisch proces op een juiste wijze weer te geven.

Rotterdam.

F. MULLER.

<sup>2)</sup> Zie G. Ackley: *Macro-economic Theory*.

### Naschrift

DE kritiek op mijn artikel is gemakkelijk te weerleggen omdat mijn opponent daartoe zelf de redenering en het materiaal verschaft. In hoofdzaak worden in bovenstaand stuk van de heer F. Muller de volgende drie zaken aan de orde gesteld:

A. Mijn vergelijking (3) luidt  $C = 1,30 L + 4,34$  ( $r = 1,00$ ). Deze kan ook geschreven worden als  $C = f(L)$ . Volgens vergelijking (1) en (10) geldt  $L = 0,9 Y_{mp} - W$ . Dus  $C = f(0,9 Y_{mp} - W)$ . Daar  $W$  klein is t.o.v.  $0,9 Y_{mp}$  vind ik dus geen correlatie tussen  $C$  en  $L$ , doch in hoofdzaak een correlatie tussen  $C$  en  $Y_{mp}$ .

Nu is vergelijking (3) in mijn artikel slechts volledigheidshalve vermeld; mijn betoog is gebaseerd op vergelijking (4)  $S = 0,70 W - 2,50$  ( $r = 0,99$ )  
Dus  $S = f(W)$   
en  $S = f(0,9 Y_{mp} - L)$

Nu gaat de redenering van Muller niet meer op, want  $L$  is niet klein t.o.v.  $0,9 Y_{mp}$ , doch juist groot.

B. Muller verschaft een staatje waarin over 11 jaren de jaarlijkse  $\Delta S$  en  $\Delta W$  worden vermeld en hij toont aan, dat het quotiënt daarvan per jaar niet constant is. In de eerste plaats is het de vraag of de jaarlijkse  $\Delta S$  en  $\Delta W$  nu wel de differenties zijn waarmede wij bij dit soort onderzoeken plegen te werken. Normaliter plegen we met differenties te werken t.o.v. een nultrap of t.o.v. een trend, doch niet met differenties t.o.v. het jaar daarvoor. De waarnemingsfouten van het waargenomen jaar worden dan vermeerderd met die in het jaar daarvoor; bovendien kan er een faseverschuiving tussen  $\Delta S$  en  $\Delta W$  aanwezig



zijn. We onderzoeken de spaarneiging, dat is een attitude van structurele aard, die zich niet in elk afzonderlijk jaar behoeft te manifesteren. Deze attitude blijkt pas uit het spaargedrag over een reeks van jaren. Wel mag en moet de eis gesteld worden, dat er binnen deze reeks van jaren niet duidelijk sprake is van een trendmatige richtingsverandering. Voor de reeks van 18 jaren vond ik een marginale spaarquote t.o.v. de nationale winst van 0,70. Als we de reeks van 11 jaren van Muller sommeren vinden we voor  $\Delta S$  7.342 en voor  $\Delta W$  10.417; het quotiënt daarvan  $s_w$  is eveneens 0,70. We kunnen dus concluderen, dat voor 1948/1954  $s_w$  ook 0,70 is. Als we de laatste 6 of 7 jaren van de reeks Muller nemen, vinden we 0,68 resp. 0,72. Hieruit blijkt dus, dat de spaarneiging  $s_w$  in de drie achtereenvolgende perioden van 6 jaar constant gebleven is.

C. Muller betoogt voorts, dat op dezelfde wijze waarop ik uit zijn vergelijkingen (12) en (14) zou kunnen concluderen tot  $s_w = \Delta S / \Delta W = 0,20 / 0,28 = 0,71$ , ook de conclusie getrokken zou kunnen worden uit zijn vergelijkingen (12) en (13) dat  $s_l = \Delta S / \Delta L = 0,20 / 0,62 = 0,32$ . Indien men dan  $s_l$  constant veronderstelt, zou men moeten

concluderen, dat het loonaandeel groter zou moeten worden om de spaarquote op te voeren. Deze veronderstelling nu is echter fout; terwijl  $s_w$  gedurende een langere periode wel constant is, zoals werd aangetoond, is  $s_l$  juist niet constant. Berekening toont aan, dat in de drie perioden van 6 jaren  $s_l$  zou dalen van 0,82 via 0,48 tot 0,25. We zouden het volgende beeld verkrijgen:

	1948/1953	1954/1959	1960/1965
$s_l = \frac{\Delta S}{\Delta L} \dots\dots$	0,82	0,48	0,25
en $\frac{\Delta L}{\Delta Y} \dots\dots$	0,41	0,59	0,73
zodat: $s = \frac{\Delta S}{\Delta Y} \dots\dots$	0,34	0,28	0,18

Dit beeld is in zich zelf tegenstrijdig. Er zou uit blijken, dat terwijl de marginale loonquote  $\Delta L / \Delta Y$  sterk stijgt, de nationale spaarquote gehalveerd wordt en wel omdat  $s_l$  zou dalen van 0,82 tot 0,25. De conclusie van Muller leidt onder meer tot de absurditeit, dat er in de periode 1948/1953 82 pCt. van de loonsverhoging bespaard zou zijn.

Laren (N.H.).

Ir. T. VAN TOL.

## Boekbespreking

A. Michelson: *L'essor économique de la Russie avant la guerre de 1914*. Pichon, Parijs 1965, 190 blz.

REEDS eerder werd in *E.-S.B.* aandacht gevraagd voor de grote betekenis van het werk van Graaf Witte in de periode 1892 tot 1903 met betrekking tot de industrialisatie van Rusland<sup>1)</sup>. Ook in de hier besproken publikatie over het vóórrevolutionaire Rusland nemen de markante figuur van Witte („une des plus grandes figures parmi les hommes d'Etat russes”) en de industrialisatie in de periode 1890 tot 1914 een centrale plaats in<sup>2)</sup>.

Het boek van Michelson wijdt allereerst aandacht aan de opheffing van de lijfeigenschap in 1861. Velen in de vorige eeuw, o.m. de econoom E. Dementiew, beschouwden de horigheid van de boeren als één van de oorzaken van Ruslands achterlijkheid. De Krimoorlog betekende bovendien een grote terugslag voor de economische ontwikkeling. Naast de zo noodzakelijke boerenemancipatie, ten slotte tot stand gekomen in 1861, moesten andere hervormingen worden genoemd, die eveneens van grote importantie waren: o.m. de administratieve en juridische hervormingen en de vernieuwing van het onderwijs. De bouw van spoorwegen, o.m. de bouw van de Transsiberische spoorweg, werd door Witte als een van zijn belangrijkste taken gezien. In tien jaar (1891-1900) kwam 37 pCt. van het spoorwegnet tot stand!

Deze bouw werd mogelijk gemaakt door Frans kapitaal, terwijl ook, zij het in mindere mate, deelgenomen werd door Engelse, Belgische en Duitse bankiers. Landbouw en industrie kregen door de aanleg van spoorwegen een sterke stimulans.

Met de groei van het spoorwegnet breidde de markt voor landbouwproducten zich uit. De teelt van veevoedergewassen, vlas, aardappelen, suikerbieten, alsmede de zuivelproductie namen voortdurend in omvang toe. Hierdoor werd ook een vrij solide basis gelegd voor de industrialisatie. Schrijver schenkt voldoende aandacht aan de monetaire en fiscale politiek van Witte, o.m. aan de invoering van de gouden standaard in 1897, de invoering van protectionistische tarieven (Witte maakte hierbij de ideeën van List en Mendelejew tot de zijne) en de bevordering van buitenlandse beleggingen. Ook de arbeidswetgeving had de aandacht van Witte: arbeidsinspectie, beperking van de arbeidsduur tot elf uur per dag, tien uur per nacht (1897). De zware industrie kon tot ontwikkeling komen (Donetsbekken!). De textielindustrie, die niet alleen afzet vond in het binnenland, maar ook in het Midden-Oosten en Azië, ontplooië zich verder.

Opmerkelijk is, dat Edmond Théry, directeur van de „Economiste Européen”, in 1914 schreef: „Si les choses se passent comme elles viennent de se passer de 1900 à 1912, vers le milieu du présent siècle la Russie dominera l'Europe tant au point de vue politique qu'au point de vue économique et financier”. Aan twee voorwaarden voor een snelle economische opbouw van

Rusland moest volgens Witte worden voldaan: vrede in de wereld door een realistische buitenlandse politiek, vrede in het binnenland. Later hief in Turkije Atatürk dezelfde leus aan: „Vrede in het land, vrede in de wereld”, overigens met meer succes dan Witte, wiens betekenis door de tsaar en het hof onvoldoende werd gewaardeerd en wiens streven naar een constitutioneel bewind slechts verzet en wantrouwen ontmoette. Welk een tragische (en onnodige?) wending de gebeurtenissen na het aftreden van Witte namen, kan men lezen in zijn memoires (in 1921 in het Frans in Parijs gepubliceerd). In 1905 diende hij zijn land nog korte tijd als premier, maar zijn vijanden wisten hem terzijde te schuiven.

Belangstellenden in de economische geschiedenis van Rusland kan ik het boek van Michelson ter lezing aanbevelen. Rostow schreef in zijn *Stages of economic growth*: „Als de eerste wereldoorlog niet had plaatsgevonden of tien jaar later, dan zou Rusland vrijwel zeker zijn ontkwikkeling tot modern industrieland hebben voltooid”. Voor deze apodictisch klinkende stelling kan men ongetwijfeld steun vinden in het boek van Michelson!

<sup>1)</sup>s-Gravenhage.

P. KRUG.

<sup>1)</sup> Zie „Sergej Witte en de industrialisatie van Rusland” in *E.-S.B.* van 21 juli 1965, blz. 675-678.

<sup>2)</sup> Een goede schets van het leven en het werk van Witte geeft R. Hare in zijn *Portraits of Russian personalities between reform and revolution*, London 1959. De belangrijkste publikatie over Witte is die van Th. von Laue: *Sergei Witte and the industrialization of Russia*, Columbia University Press 1963.

# Geld- en kapitaalmarkt

## GELDMARKT

**T**OEN De Nederlandsche Bank op 2 mei 1966 haar disconto met  $\frac{1}{2}$  pCt. verhoogde, had deze wijziging veeleer het karakter van een aanpassing achteraf aan de alom gestegen rentetarieven (en dan nog maar zeer ten dele) dan die van een belangrijk zelfstandig wapen in de monetaire politiek. En nu per 15 maart het disconto weer van 5 op  $4\frac{1}{2}$  pCt. is teruggebracht, geldt in wezen hetzelfde, ook al stond in het begeleidende communicé o.m. vermeld, dat er met het oog op de aanhoudende conjuncturele ontspanning geen reden meer bestond tot handhaving van het oude tarief.

In het binnenland was de laatste tijd reeds duidelijk sprake van een neerwaartse beweging van de rente op verschillende deelmarkten van de vermogensmarkt. En wat het buitenland betreft waren verscheidene landen ons al voorgegaan in de ronde van discontoverlagingen. Met een discontoverlaging ten onzent werd dan ook reeds enige tijd rekening gehouden, al kwam het tijdstip — hangende de kabinetsformatie — wellicht wat onverwacht.

Uit een oogpunt van monetaire politiek moet de gelijk-tijdig met de discontoverlaging aangekondigde verzachting van de kredietrestrictieregeling overigens van meer betekenis worden genoemd dan de discontoverlaging. Met deze verzachting doet zich het merkwaardige feit voor, dat wel de vastgestelde normen voor de toelaatbaar geachte kredietexpansie zijn gehandhaafd (voor de periode januari t/m april), maar dat op overschrijding van deze normen voorshands geen sanctie meer staat in de vorm van het aanhouden van rentelose strafdeposito's.

Nu was de kredietontwikkeling de laatste tijd reeds zodanig geweest, dat het bedrag aan compenserende deposito's toch al voortdurend lager was geworden, terwijl — dank zij een scherpe daling van de kredietontwikkeling in november en december — bij de jongste berekening van het toelaatbare maximum van overschrijding geen sprake meer was. Niettemin is het peil in januari waarschijnlijk weer vrij fors gestegen. Blijkbaar echter verwacht de Centrale Bank niet dat als gevolg van de discontoverlaging de kredietexpansie weer in die mate zal toenemen, dat zich nieuwe overbestedingen zouden voordoen. Het lijkt dan ook niet geheel ondenkbaar, dat voor de periode na april de gehele kredietrestrictieregeling voorlopig wordt opgeheven.

## KAPITAALMARKT

**E**EN goede illustratie van de rentedaling van de laatste maanden vindt men in de voorwaarden waarop de Bank voor Nederlandsche Gemeenten in de afgelopen maanden een beroep op de emissie markt heeft kunnen doen. De eind november à 99 uitgegeven lening was nog van het 7 pCt.-rentetype, een effectief rendement latend van 7,10 pCt. Deze lening ging er behoorlijk in, zij het waarschijnlijk zonder de overdadige ruimte die de sterke overtekening suggereerde. In januari werd het vorig jaar geïntroduceerde 7 pCt.-type weer verlaten met twee

$6\frac{3}{4}$  pCt. leningen, die resp. à 98 $\frac{1}{2}$  en 99 $\frac{1}{2}$  werden uitgegeven; het effectief rendement bedroeg hier bij uitgifte resp. 6,90 en 6,80 pCt. Bij de lening waarop de inschrijving op 17 maart openstond, was het rentetype inmiddels verlaagd tot 6 $\frac{1}{2}$  bij een uitgiftekoers van 100, derhalve bij uitgifte 6,50 pCt. renderend.

De indruk die van deze percentages met betrekking tot de rente-ontwikkeling uitgaat, is niet geheel juist. Uit het gemiddelde effectieve rendement van staatsobligaties met een resterende gemiddelde looptijd van meer dan 10 jaar, zoals dit wekelijks onderaan dit overzicht wordt vermeld, is gebleken dat dit rendement vooral begin januari een vrij scherpe daling onderging, doch in februari en in de eerste helft van maart nagenoeg stabiel bleef.

Bij de eerstgenoemde drie B.N.G.-leningen lagen de emissievoorwaarden doorgaans vrij ruim in de markt. Bij de jongste B.N.G.-lening daarentegen waren de voorwaarden ten tijde van de aankondiging zeer scherp gesteld. Dit zou er op kunnen wijzen, dat met een verdere rentedaling werd rekening gehouden. Door de discontoverhoging kwam deze daling inderdaad, zij het vermoedelijk op een wat abrupter wijze dan emittenten hadden verwacht, gevolg van het in Nederland gebruikelijke systeem de emissievoorwaarden geruime tijd voor de inschrijfdatum vast te stellen. Een ander uiterste treft men veelal aan bij internationale obligatieleningen — de onlangs uitgegeven leningen I.C.I. en vooral Eurofima vormden hiervan een voorbeeld — waarbij het niet ongebruikelijk is de voor-



Burgemeester en Wethouders van Eindhoven roepen sollicitanten op voor de functie van

## STATISTISCH ANALIST

die tewerkgesteld zal worden op de afdeling Onderzoek en Statistiek ter Gemeentesecretarie.

De functie houdt in hoofdzaak in de mathematische en statistische be- en verwerking van gegevens.

Vereist: middelbare schoolopleiding, adequate opleiding voor de functie, alsmede een ruime ervaring.

Salarisgrenzen: f. 1101,— t/m f. 1479,— per maand.

Sollicitaties binnen 8 dagen na het verschijnen van deze oproep te richten aan de Directeur van Personeelszaken, Stadhuisplein 1, Eindhoven, onder vermelding van nr. 67.63.

naamste emissievoorwaarden eerst na de inschrijving vast te stellen. Indien dit, zoals bij de laatstvermelde lening, zowel de nominale rente als de uitgiftekoers betreft, moeten de geldgevers een beslissing nemen met twee onbekenden. Het risico daarvan kan dan echter worden verkleind door de inschrijving aan een bepaald minimum rendement te binden.

## KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	10 maart 1967	17 maart 1967
Algemeen .....	270	305 — 268	298	299
Internationale concerns .....	351	405 — 343	384	383
Industrie .....	269	304 — 270	302	304
Scheepvaart .....	108	119 — 108	116	118
Banken en verzekering .....	154	174 — 155	171	174
Handel enz. ....	138	152 — 138	148	150

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

### Aandelenkoersen a).

Philips .....	f. 78,70	f. 84,40	f. 83,85
Unilever, cert. ....	f. 86	f. 93,55	f. 95,45
Kon. Petroleum .....	f. 122,40	f. 131,50	f. 128,35
A.K.U. ....	f. 53,80	f. 53,80	f. 52,60
K.L.M. ....	f. 352	f. 395	f. 406
Hoogovens, n.r.c. ....	278	347½	353
E.M.S., nieuwe .....	—	f. 28	f. 28,70
Kon. Zout-Ketjen .....	463	519½	532
Zwanenberg-Organon .....	f. 152,70	f. 190,90	f. 188,50
Robeco .....	f. 193	f. 205,85	f. 207,30

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave



deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

E.-S.B. 22-3-1967

	29 dec. 1966	H. & L. 1967	10 maart 1967	17 maart 1967
New York.				
Dow Jones Industrials .....	786	870 — 786	849	870
Rentestand.				
Langlopende staatsobligaties b)	6,43		6,00	5,94
Aandelen: internationalen b) ..				
lokale b) .....				
Disconto driemaands schatkist- papier .....	5		5	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

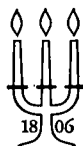
Drs. R. L. BOISSEVAIN.

## MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

### Economenconferentie Tilburg 1967

De Commissie „Economenconferentie Tilburg 1967” deelt mede, dat de jaarlijkse Economenconferentie zal worden gehouden op 5 en 6 april in het gebouw van de Katholieke Hogeschool te Tilburg, waarna op 7 april een excursie zal plaatsvinden.

Als thema voor deze conferentie is gekozen: „Vrije



## KAS-ASSOCIATIE N.V.

### AMSTERDAM

die zich in het bijzonder toelegt op vermogensbeheer en het geven van beleggingsadviezen, zoekt een academisch gevormd

## ECONOOM

Hij zal, met een grote mate van zelfstandigheid en eigen initiatief, beleggingsonderzoek verrichten. Op basis van zijn analytisch werk zal hij voorlichting en adviezen geven, waarvan met name de directie, de afdeling vermogensbeheer en de cliënten van de bank gebruik zullen maken. Een ruime bedrijfseconomische belangstelling alsmede praktische ervaring in beleggingsvraagstukken en effectenonderzoek is vereist.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven vergezeld van een recente pasfoto voor 3 april a.s. te richten aan onze adviseurs de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer ESB 42968.

of gebonden loonvorming bij sterke industrialisatie en inflatie?". Als inleiders zullen optreden:

- Dr. L. H. J. Crijns, hoofd van de afdeling arbeidsvraagstukken van het directoraat-generaal sociale zaken van de E.E.G., Brussel.
- Prof. Dr. W. Hessel, hoogleraar in de economie aan de Technische Hogeschool te Enschede.
- Prof. Dr. A. Kraal, hoogleraar in de bedrijfseconomie aan de Rijksuniversiteit te Leiden.
- Prof. Dr. H. A. J. F. Misset, hoogleraar in de economie

alsmede de economische politiek aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

- Prof. Dr. D. B. J. Schouten, hoogleraar in de economie aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

De discussie zal worden geleid door Prof. Dr. Th. A. Stevers, hoogleraar in de leer der openbare financiën aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot het ab-actiaat van de Commissie „Economiconferentie Tilburg 1967”, Heuvel 1, Tilburg, tel. (04250) 2 36 71 (tussen 14.00 en 17.00 uur).



**KONINKLIJKE MACHINEFABRIEK GEBR. STORK & CO. N.V.**

HENGELO (O)

De Koninklijke Machinefabriek Gebr. Stork & Co. N.V. te Hengelo (O) vraagt voor haar financieel-economische afdeling een

## **CHEF AFDELING BEDRIJFSECONOMISCHE INFORMATIE**

Deze afdeling, welke uit ongeveer 6 medewerkers bestaat, heeft tot taak:

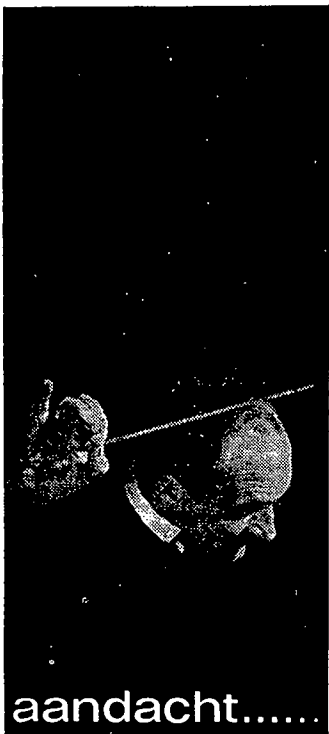
- het combineren en analyseren van bedrijfseconomische gegevens ten behoeve van informatie aan directie en bedrijfsafdelingen,
- het adviseren met betrekking tot investeringen,
- het verrichten van bijzondere bedrijfseconomische onderzoeken,
- het maken van statistieken ten behoeve van het bedrijf en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Deze functie kan naar onze mening uitstekend worden vervuld door een bedrijfseconoom (ec. drs.), ongeveer 30 jaar, met enkele jaren ervaring in het bedrijfsleven. Voor degene die een fundamentele benadering van de problemen niet schuwt en bovendien in staat is vruchtbare contacten met andere afdelingen op te bouwen en te onderhouden, kan deze werkkring een aantrekkelijke stap in zijn carrière zijn.

Belangstellenden kunnen nadere inlichtingen krijgen via onze afdeling Kaderontwikkeling, tel. nr. 05400-54321, intern nummer 642, dan wel hun sollicitaties richten aan de Koninklijke Machinefabriek Gebr. Stork & Co. N.V., postbak 642, Hengelo (O).

# **STORK**





aandacht.....

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat. Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteert steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vaktijdschriften!



Wie iets te zeggen heeft - adverteert in vaktijdschriften

## Efficiency

bespoedigt  
Uw contacten  
met gegadigden

★

Indien  
Uw telefoonnummer  
in Uw annonce  
moet worden  
opgenomen,  
vermeld dan  
tevens het

**NETNUMMER**



## N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN EINDHOVEN

Voor het voortgezet onderzoek naar de gebruiksmogelijkheden van de computer en het oplossen van daarbij zich voordoende problemen van wiskundige, econometrische en bedrijfseconomische aard, zoeken wij contact met

## academici

die geïnteresseerd zijn in de research en ontwikkeling van bestuurlijke informatiesystemen en wel speciaal in de automatisering hiervan.

Zij zullen - zolang na een theoretische en/of praktische opleiding - worden betrokken bij de research ten behoeve van bestuurlijke informatiesystemen, alsmede bij het ontwerpen en invoeren van deze systemen.

Geïnteresseerden - ook zij die binnenkort afstuderen - zullen wij, indien de antecedenten daartoe aanleiding geven, gaarne ontmoeten voor een oriënterend onderhoud.

Brieven te richten aan het hoofd van de afdeling Personeelzaken N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken, Willemstraat 20 te Eindhoven, onder ESB 67009.

***Maak gebruik van  
de rubriek***

## VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!



## de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid  
bij het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening te 's-Gravenhage

### stafmedewerker vac. nr. 7-0561/0936

Gevraagd wordt een academicus, bij voorkeur niet jonger dan 30 jaar, die in de economische wetenschappen is afgestudeerd en over goede contactuele eigenschappen beschikt.

Ervaring in een leidinggevende functie met in- en externe gevarieerde contacten, zo mogelijk in een technisch milieu, strekt tot aanbeveling.

Salaris max. f 2303,- per maand.

voor het Centraal Planbureau

### economisch medewerker vac. nr. 7-0577/0936

voor verkeers- en vervoersvraagstukken,

die o.m. zal worden belast met de werkzaamheden voor de binnenkort in het kader van de middellange termijnplanning in te stellen Werkcommissie Verkeer en Vervoer.

Taak: het volgen en analyseren van de economische ontwikkeling in de vervoerssector ten behoeve van deze Commissie en de opstelling van het Centraal Economisch Plan.

Vereist: Doctoraal examen economische wetenschappen.

Econometrische belangstelling wordt op prijs gesteld.

Ervaring op het gebied van vervoerseconomie strekt tot aanbeveling, maar is niet noodzakelijk.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, max. f 1976,- per maand.

Nadere inlichtingen worden verstrekt onder tel. nr. 070-51 41 51, tst. 293.

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

### medewerker bureau organisatie vac. nr. 7-0521/0936

Taak o.m.: het geven van advies en het verlenen van bijstand ter bevordering van een doeltreffende organisatie bij de onder het Ministerie ressorterende afdelingen en diensten en het daartoe verrichten van organisatie-onderzoeken.

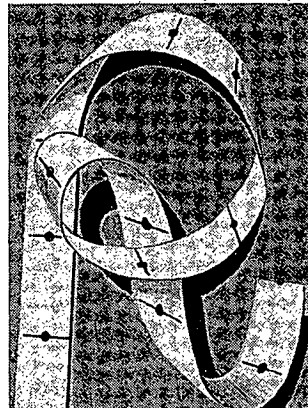
Vereist: Doctoraal examen Economie met specialisering Interne Organisatie of een zodanige opleiding en praktijkervaring, dat als zelfstandig organisatie-adviseur kan worden opgetreden.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 1976,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering.



Eigenlijk alles  
op het gebied van  
genummerd  
controle-drukwerk  
aan rollen

## ROELANTS

SCHIEDAM  
afd. waarde-drukwerk

## U wilt mijnheer zelf spreken?

en liefst in zijn vertrouwde  
stoel? Dat kan!

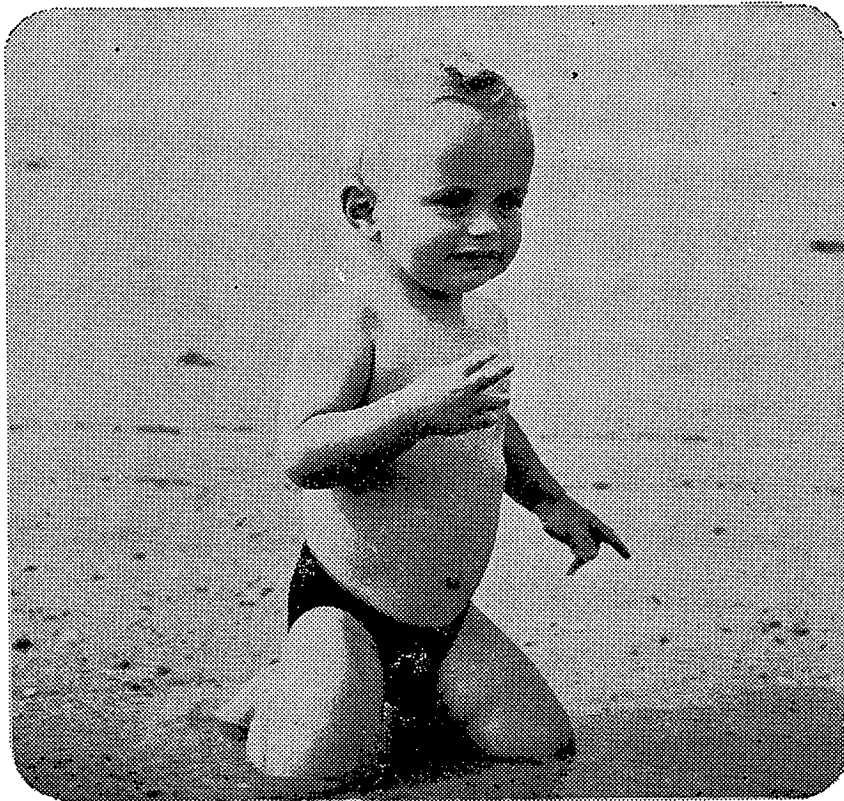
Een zeer zorgvuldig, voorbereid lezerskringonderzoek heeft namelijk niet alleen geconstateerd dat E.-S.B. bij de leiding van het Nederlands bedrijfsleven bijzonder goed is ingevoerd, maar ook dat het blad zeer algemeen gelezen wordt.

De sterke toename van het advertentievolume van E.-S.B., vooral in het laatste halfjaar, is dan ook niet „zomaar” tot stand gekomen.

Wij zenden u dit lezerskringrapport (71 pagina's) gaarne ter inzage, in de overtuiging dat u zich dan E.-S.B. zult weten te herinneren als u iets te zeggen heeft, wat mijnheer zelf moet weten.

Adm. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

Hij begint zijn leven  
op het vaste land  
van Europa.....



**in Nederland!**

Inderdaad! Maar hij is dan ook Nederlander! Een nog erg jonge, maar vooruitstrevende, positief ingestelde jongeman, zoals er meer zijn hier te lande; met zijn internationaal kijkende ogen gericht op de EEG markt. Daarom willen wij U graag iets over hem vertellen. De ouders, „ITT“ en „Georgia International“

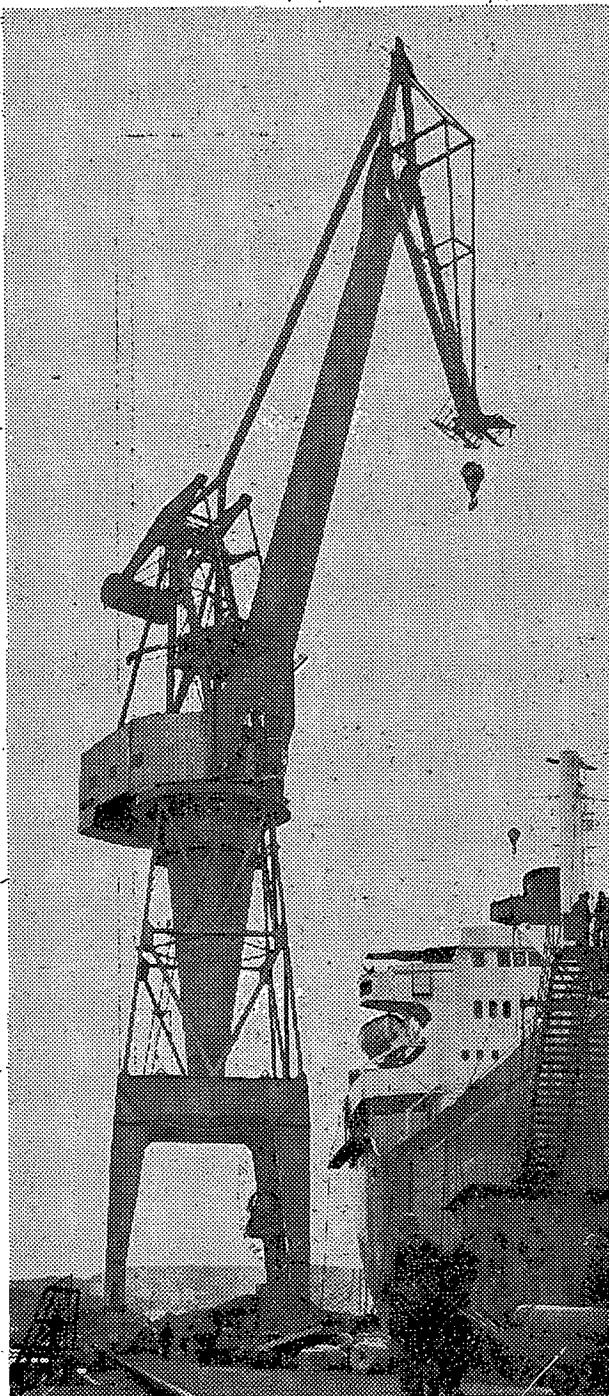
brachten dit (wettige) kind ter wereld met een geboortekapitaal van f 2.000.000,- én een verzekeringskamer (geboorte)bewijs als bestaansrecht.

Wij zijn zeer gelukkig met de geboorte van het kind en spreken de hoop en verwachting uit dat hem een gezond en gezegend lang leven beschoren zal zijn.

Herengracht 541,  
Amsterdam-C.  
Telefoon 020-227111\*



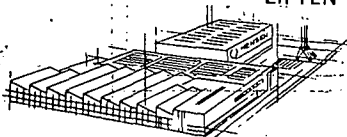
N.V. INTERCONTINENTALE LEVENSVZERKERING MAATSCHAPPIJ "ILM"



Moderne werfkraan met traploze elektronische Ward Leonard besturing gemonteerd met pontonmethode; cap. 90-ton/25 m.; 30-ton/53 m.



WERFKRANEN  
DRIJVENDE KRANEN  
HAVENWIPKRANEN  
ERTSVERLAADBRUGGEN  
LÖÖPKRANEN  
TRANSPORTINSTALLATIËS  
SCHEEPSDEKINSTALLATIËS  
HELLINGINSTALLATIËS  
LIFTEN



**HENSEN • ROTTERDAM**

POSTBUS 5040 - TEL. (010) 17 28 60  
TELEX 21612  
TELEGRAMADRES „MAHENSRO“

GEMEENTE



EINDHOVEN

Burgemeester en Wethouders van Eindhoven roepen sollicitanten op voor de functie van

## HOOFD VAN DE AFDELING ONDERZOEK EN STATISTIEK TER GEMEENTESECRETARIE

De taak van deze afdeling zal in hoofdzaak bestaan uit het verrichten van onderzoeken van algemene aard, waartoe onder meer behoort:

- verkenning en inventarisatie van het object;
- het verzamelen, tellen, sorteren en selecteren van de nodige gegevens;
- de mathematische en statistische bewerking van gegevens;
- het zoeken en leggen van verbanden, voortvloeiende uit het onderzoek;
- het interpreteren van de d.m.v. het kwantitatieve onderzoek verkregen gegevens.

Vereist: een academische opleiding, alsmede een ruime ervaring op het terrein als vorenomschreven.

Salaris nader overeen te komen.

Sollicitaties binnen 8 dagen na het verschijnen van deze oproep te richten aan de directeur van personeelszaken, Stadhuisplein 1, Eindhoven, onder vermelding van nr. 67.62.

## MODERNE LEVENSV VERZEKERING

automatische  
groei van het  
verzekerde bedrag  
door unieke  
winstdeling...

tussentijdse  
verhoging van uw  
verzekering door  
optiesysteem  
onafhankelijk van  
gezondheids-  
toestand...

zonder genees-  
kundig onderzoek  
terstond en  
blijvend verzekerd  
door inzending  
van certificaat



**HOLLANDSCHE SOCIETEIT  
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A<sup>o</sup> 1807

HOOFDKANTOOR HERENGSRACHT 475, AMSTERDAM-C  
HEAD OFFICE CANADA TORONTO, 1130 BAY STREET